

„Tudóskáderek”
a Belügyminisztérium kötelékében
— Az operatív pszichológiai kutatások
szervezeti háttérének és tárgyi feltételeinek
megteremtése, működtetése
a Belügyminisztériumban 1969–1975 között

Szalma Szilárd

Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar — doktorandusz

Bevezetés

A belügyi tudományos kutatások központilag szervezett rendszerét¹ 1969-et követően alakították ki az állambiztonsági szolgálatokat magában egyesítő és a Magyar Népköztársaságot (MNK) állampártként irányító Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Belügyminisztériumában (BM).² A hetvenes évek közepére kialakult tudományszervezési rendszer kisebb-nagyobb módosításokkal egészen a rendszerváltásig aktívan működött. Tanulmányomban a társadalomtudományok között helyet foglaló pszichológiai (lélektani) témájú kutatások belügyi keretek között zajló végzésének és szervezett háttérének kialakítási folyamatát mutatom be 1969 és a hetvenes évek közepe közötti időszakban. A pszichológia alkalmazott módszereit a belügyi munka számos területén (állambiztonság, rendőrség, közrendészet stb.) hasznosított-

¹ A belügyi tudományos kutatások 20 évének áttekintését (1969–1989) Újhelyi Gabriella végezte el, aki 1989-ben írt disszertációt a témáról: ÚJHELYI 1989. A *Belügyi Szemlé*ben folyamatosan jelentek meg a belügyi tudományos kutatásokkal kapcsolatban közlemények az 1973 és 1990 közötti időszakra vonatkozóan, ezért nagy segítséget nyújtanak a személyesen is érintett szerzők által írt cikkek a téma feldolgozásához. Az állambiztonság és pszichológia kapcsolatának vonatkozásában átfogóan foglalkozott a témával Révész Béla, a Szegedi Tudományegyetem professzora. Tanulmányai értekeznek az állambiztonsági szervek politológiai kutatásainak kérdéseiről, a pszichológiai elemek a titkosszolgálati munkában való alkalmazásáról és az állambiztonság és pszichológia kapcsolatáról a kommunista diktatúra idején: RÉVÉSZ 2004; RÉVÉSZ 2005; RÉVÉSZ 2007; RÉVÉSZ 2017. Az állambiztonsági szolgálatok által alkalmazott befolyásolási és nyomásgyakorlási módszerekről, melyeket a rendszerellenes értelmiségi csoportok bomlasztása és személyek lejáratásában is alkalmaztak, Hankiss Ágnes *Állambiztonsági játszmák* című doktori disszertációja nyújt átfogó képet. A munka a pszichológiai vonatkozások tekintetében hiánypótló: HANKISS 2022.

² A Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének 1953. június 27–28-án tartott, kibővített ülésén döntöttek az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) és a BM összevonásáról, illetve a Minisztertanács 500/6/1953. számú nem nyilvános határozatában rendelkeztek róla. Az 1956-os forradalom alatt a BM működése összeomlott, majd a fegyveres harcok elmúltával újjászervezték a „rég-új” BM-et, mely a megtorlás egyik legfőbb eszközévé vált. VÁRI 2019: 17.

ták, amelynek átfogó kifejtésére jelen tanulmányban nincs keret. Ebből kifolyólag a BM III. Főcsoportfőnökségének³ állambiztonsági munkájában hasznosításra szánt „operatív pszichológiai”⁴ témájú tudományos kutatásoknak talajt biztosító belügyi kutatási rendszer kerül felvázolásra, ezen belül pedig a hírszerzésre, tehát a III/I. Csoportfőnökségre szűkítettem az áttekintést, melyet 1973-ban kutatóbázisnak minősítettek. A csoportfőnökség 10. (Személyügyi és Kiképzési) Osztályán belül felállított Pszichológiai Szakcsoportot, és a Laboratóriumot 1969-ben hozták létre

„azzal a céllal, hogy tökéletesítse a felvételi munkát és egyre inkább érvényesítse a hírszerzésre való alkalmasság pszichológiai követelményrendszerét”⁵

Tehát a hírszerzés számára alkalmas jelöltek felkutatásáért, tanulmányozásáért, ellenőrzéséért és kiképzéséért volt felelős. A kutatások során született eredmények fő célja az alkalmazhatóság volt. Ehhez szükség volt az állambiztonsági tisztek megfelelő kiképzésére, melynek „központosítottabb” iskolai rendszerét a hetvenes évek elején alakították ki. Írásomban ezért érintőlegesen értekezek az 1971-ben felállított és 1973-ban szintén kutatóbázisnak minősített Rendőrtiszti Főiskola (RTF) szerepéről a pszichológia oktatása, a módszerek kutatása és fejlesztése tekintetében. Az operatív pszichológiai módszerek folyamatos fejlesztése mindkét kutatóbázis feladatai közé tartozott.

A tanulmány egyik célja, hogy szemléltesse, ahogy a „párt első embereinek” a társadalomtudományokat és ezen belül a pszichológiát illető diskurzusát követően milyen úton jött létre a BM működésének ez a speciális szegmense. Először is áttekintésre kerül, hogy a második világháborút követően szovjet érdekszférába kényszerített Magyarországot vezető kommunista párt legfelsőbb szerveinek — a szűkebb körű Politikai Bizottság (PB) és a szélesebb körű Központi Bizottság (KB) — döntései nyomán, milyen úton alakították ki a Belügyminisztérium tudományos kutatási rendszerét 1969-et követően. A BM pártirányítását az MSZMP KB végezte, meghatározva a belügyi munka főirányát, feladatait, illetve a szerv hagyta jóvá a BM alapvető szervezeti elveit.⁶ Az érintett időszakban a társadalomtudományok belügyi munkában alkalmazható eredményeinek előállítását és integrálását a gyakorlatba a pártvezetés ekkor megsűrgette. A hetvenes évek közepére felállították a BM Tudományszervezési Osztályát, a BM Tudományos Tanácsát, elkészítették a BM első Távlati Tudományos Kutatási Tervét, meg-

³ 1962-ben a pártvezetés az állambiztonsági feladatok ellátására létrehozta a BM III. Főcsoportfőnökségét, mely szovjet mintára működött 1990-ig. Szervezeti felépítését tekintve öt csoportfőnökség működött keretein belül: a III/I. (Hírszerző), a III/II. (Kémelhárítás), a III/III. (Belsőreakció-elhárítás), a III/IV. (Katonai elhárítás) és a III/V. (Operatív technika).

⁴ „Az operatív pszichológia alkalmazott lélektani szakágazat, amely a külvilág előtt konspirált, személyes jellegű, szükség esetén titkos eszközökkel végzett és legendákkal fedett kapcsolatteremtés, információ szerzés-adás, információ feldolgozás, operatív akció tevékenység, biztonsági munka és ellenőrzés a pszichológia feltételeivel, pszichofiziológiai és pszichodinamikai törvényszerűségeivel, valamint a pszichikumra gyakorlott hatásaival foglalkozik.” HU-ÁBTL 4.1. A-3121/1. 12. Az *Állambiztonsági kézikönyv* szerint: „az általános lélektan — érzés és gondolkodásmód — és a kriminálpszichológia tapasztalatainak, vizsgálati módszereinek alkalmazása az állambiztonsági munkában”. HU-ÁBTL 4.1. A-3036, 145. Az operatív pszichológia 20. század elejére visszanyúló kialakulásáról, működéséről, céljáról és felhasználásáról írt: Révész 2004: 54–66.

⁵ HU-ÁBTL 4.1. A-3119/1. 2.

⁶ A BM ellenőrzése az MSZMP PB és KB irányadása által, a KB Titkárságának és a KB Közigazgatási és Adminisztratív osztályának feladata volt. VÁRI 2019: 41–44.

szabták a tudományos kutatásokat illető irányelveket, fejlesztették az aspirantúra rendszerét, és előirányozták az állambiztonság által alkalmazható pszichológiai tananyagok javítását és bővítését. A pszichológia a társadalomtudományok között foglal helyet, s ezért általában a szociológia, kibernetika stb. tudományágakkal együtt, egységesen utalnak rá.⁷ A kutatás során felhasználtam a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL OL) vonatkozó dokumentumait, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) által őrzött forrásokat, korabeli publikációkat, belügyi parancsokat és utasításokat, értékeléseket és az elérhető szakirodalmi bázist. A működő rendszert, valamint a tudományos kutatási tervek teljesítési eredményeit a hetvenes évek végén belsőleg értékelték a BM káderei, ezért röviden erről is szó lesz a tanulmányban.

Előzmények

A belügyi tudományos kutatások 1960-as évek végétől kialakuló rendszerét egyrészt az MSZMP tudománypolitikai elképzelései, másrészt a párt érdekeit feltétlenül kiszolgáló Belügyminisztériummal kapcsolatos fejlesztési céljai határozták meg. A párt tudománypolitikájának kezdete korábbra nyúlik vissza, mint az évtized végén kitűzött irányelvek megjelenése, viszont

„szervezetten végzett tudományos tevékenységről az MNK Belügyminisztériumában tulajdonképpen azóta beszélhetünk, amióta a korábban csak egyes szerveknél folytatott, elszigetelt kutatásokat e munka egységes, központi irányítása váltotta fel”⁸

A pártvezetés már 1966 elején utasította a belügyi szerveket az állambiztonsági munka színvonalának emelésére és tudományos megalapozottságának növelésére.⁹ A Kádár János nevével fémjelzett rendszer konszolidálódását¹⁰ követően a vasfüggöny nyugati oldalán fekvő országokkal számos olyan — gazdasági, idegenforgalmi,¹¹ tudományos, kulturális és államközi — kapcsolat kialakítása történt, melyek új keletű „támadási felületet” jelenthettek a regnáló hatalom számára.¹² Indukálták ezeket a kezdeményezéseket az Új Gazdasági Mechanizmus bevezetésével kapcsolatos intézkedések is, hiszen a — részleges — gazdasági reform lehetőséget

⁷ A felhasznált forrásokban általános esetben a pszichológiára is utalnak, amikor a társadalomtudományokról értekeznek, egyéb esetben pedig külön megnevezik az adott tudományágat.

⁸ „Ez gyakorlatilag a BM Kollégiumának 1972. évi határozatával és az ezt követő miniszteri döntéssel vette kezdetét, amely létrehozta ennek az irányításnak adminisztratív szervét, a Tudományszervezési Osztályt, és állást foglalt a szervezett belügyi tudományos munka valamennyi lényeges kérdésében.” ÚJHELYI 1989: 3, 16. Az országos távlati tudományos kutatási tervek kialakításának kezdete az MSZMP VII. Kongresszusára (1959. november 30. és december 5.) datálható. KÓNYA–ERDEI 1960.

⁹ A PB 1966. februári ülésén leszögezték, hogy az „imperialisták” a korábbihoz képest nagyobb intenzitással és anyagi eszközökkel igyekeznek „fellazító”, tehát a fennálló rendszer ellen bomlasztó tevékenységet végezni, mely jelentős állambiztonsági feladatokat is magába foglalt. RÉVÉSZ 2017: 202; RÉVÉSZ 2004: 52; RÉVÉSZ 2005: 49; RÉVÉSZ 2007: 88.

¹⁰ Ennek egyik feltétele volt, hogy 1963-ban — a részleges — amnesztia kihirdetésén keresztül engedtek szabadon több ezer 1956-ban, a forradalom és szabadságharcban részt vett és később letartóztatott politikai foglyot. Az ENSZ napirendjéről ekkor került le a „magyar ügy”. SZAKOLCZAI 1997.

¹¹ A turizmus korlátozott lehetőségeinek bővüléséről az 1960-as évek közepétől lásd: KRAHULCSÁN 2010.

¹² ORGOVÁNYI 2011: 2.

teremtett a „nyugat” és „kelet” közötti érintkezési felületek bővülésére.¹³ A szovjet érdekeket feltétel nélkül kiszolgáló MSZMP ezért a hírszerzés, a kém-, és a belsőreakció-elhárítás területén számos mozgósítást hajtott végre¹⁴ az országban folyó tudományos kutatások központosítására és felülvizsgálatára tett kezdeményezésekkel párhuzamosan.

„A kibontakozó új tudománypolitika és a gazdasági építőmunka nagy lendülete igen kedvező helyzetet teremtett a tudományos kutatások gyorsabb fejlődése számára is. A fokozódó ütem azonban, amely a gazdasági fejlődés útjában álló belső akadályokat feltárva 1966–68-ra megérlelte a gazdasági mechanizmus reformja kidolgozásának követelményeit és feltételeit, kimutatta a tudományirányítás hiányosságait is. [...] A tudományos kutatás helyzetének, problematikájának széles körű vizsgálatát, a teljes tudománypolitika áttekintését és a kornak megfelelő feladatok megfogalmazását a Központi Bizottság 1967-ben határozta el.”

— írta Újhelyi Gabriella 1989-ben.¹⁵ A KB 1967. november 23–24-én tartott kibővített ülésén tehát indítványozták a párt munkájában felhalmozódott tapasztalatok, a tudománypolitikát érintő tárgykörök és a tudományos kutatások időszerű kérdéseinek áttekintését. Ekkor a társadalomtudományok szerepéről csak érintőlegesen, főleg ideológiai és kulturális szempontok alapján értekeztek.¹⁶

Aczél György, a párt kulturális minisztere és legfőbb ideológusa a KB 1969. június 26–27-én tartott kibővített ülésén felhívta a figyelmet arra, hogy a nyugati-kapitalista berendezkedésű államok a tudományos-technikai haladásban keresik azokat az eszközöket, amelyek segítségével „támogathatják fennmaradásukat”. Ebből kifolyólag — mutat rá — a fegyverkezésben is alkalmazták új eredményeiket, melyeket társadalomtudományos területeken alkalmazott

¹³ Az 1968. január 1-jén bevezetett Új Gazdasági Mechanizmus célja a gazdasági irányítási és tervezési rendszer reformja volt. A reformot többéves előkészületet követően vezették be, melynek során csökkentették a központi tervezést, nőtt a vállalati önállóság, a hatóságilag szabályozott árakat a piaci kereslethez igazították, valamint a bérrendszert is új alapokra kívánták helyezni. A reformot 1972-ben leállították. A reformok leállítása továbbá nem jelentette a külkereskedelelem területén hozott változtatások teljes visszavonását. A külkereskedelmi cégek állami tulajdonban voltak, és 1972-től lehetőségük volt vegyesvállalatokat, más szóhasználattal „külföldi részvétellel működő gazdasági társulások” is létrehozni. A nemzetközi térben való mozgástér által több lehetőségük volt nyugati cégekkel kapcsolatba lépniük, mint az egyéb hagyományos vállalatoknak. Bővebben lásd: BORVENDÉG 2017; BORVENDÉG 2018.

¹⁴ Révész Béla rámutatott arra, hogy Amerikai Egyesült Államok (USA) és szövetségesei, illetve a Szovjetunió és érdekszférájába kényszerített államok közötti nyílt konfrontációt a hatvanas évek második felétől felváltotta egy jellemzőit tekintve preventív-operatív, stratégiai manipuláción alapuló versengés. Révész 2004: 50–53. A magyar állambiztonsági szolgálatok tevékenységében ebben az időszakban súlyponteltolódás figyelhető meg a totális elhárítás gyakorlatától a társadalomba való beépülés igénye irányába.

¹⁵ „Az első munkaszakaszbán hét, a másodikban nyolc munkabizottságban, mintegy 200 tudós, tudományos-vezető, tudományirányító bevonásával készült elemzések, javaslatok megvitatásában több ezren: kutatóintézeti kollektívák, pártszervezetek tagjai, egyetemi oktatók és kutatók stb. vettek részt. Az így kidolgozott dokumentumot fogadta el 1969 júniusában a Központi Bizottság ülése.” ÚJHELYI 1989: 18.

¹⁶ HU-MNL-OL-M-KS 288. f. 4. cs. 89. ő. e. A társadalomtudományokkal kapcsolatos egyeztetések már 1966 óta folyamatban voltak, 1967. március 1-jén a PB-nek készült és a társadalomtudományi kutatásokról szóló tájékoztató jelentés szerint a kutatások koordinálása a Magyar Tudományos Akadémia feladata lett és a KB Társadalomtudományi Intézetének kellett kidolgoznia javaslatokat a PB számára. HU-MNL-OL-M-KS 288. f. 5. cs. 419. ő. e. *Tájékoztató Jelentés a Politikai Bizottságnak a társadalomtudományi kutatásokról.* 221–225. A KB Társadalomtudományi Intézetéről bővebben: PÁL 2021.

módszerekkel egészítettek ki.¹⁷ Véleménye szerint ebből nem az következik, hogy a tudomány jelentőségét csökkentették, hanem épp

„ellenkezőleg: a tudományos-technikai forradalom teremtette lehetőségeket fel kell használni a társadalmi forradalom, a szocializmus győzelméért folyó harcban”.¹⁸

Az ülésen átfogóan értékelte az országban folyó tudományos tevékenységet és kilátásba helyezte a kutatásokat végző szervezetek központi irányításának erőteljesebb érvényesülését. A társadalomtudományok számára felmerülő új feladatokról úgy nyilatkozott, hogy

„elmélyült kutatást, rendszerezést, tudományos általánosítást igényelnek”.¹⁹

„A tudományos kutatások állami irányításának szervezetei a bázis kialakulásával párhuzamosan jöttek létre, s azok mai összefüggő rendszere 1967-68-ban alakult ki. Az utóbbi időben jelentősen növekedett a kutatóhelyek önállósága, az irányítás központi elemei viszont kevésbé fejlődtek.”

— olvasható a párt tudománypolitikai irányelveit összefoglaló közleményében.²⁰ A társadalomtudományokért felelős felső szintű irányító szerv a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) és bizottságai voltak. Az MTA-nak hatékony, elvi, módszertani befolyást kellett gyakorolnia a társadalomtudományok egészére, továbbá összehangoló-koordináló funkciót volt szükséges ellátnia egyes konkrét állami feladatokban.²¹ Az országos szintű tudománypolitikai kezdeményezésekkel párhuzamosan került sor a teljes belügyi ágazatot felölelő szisztéma kialakítására, szigorúan titkos keretek között és a BM sajátosságait figyelembe véve.

A KB 1969. júniusi ülését követően, a szerv 1969. november 26–28. között tartott kibővített ülésén született határozata a BM általános fejlesztését irányozta elő.²² A személyi állomány „politikai, erkölcsi és szakmai nevelésének”, valamint a vezetés színvonalának emelése érdeké-

¹⁷ HU-MNL-OL-M-KS 288. f. 4. cs. 100-101. ő. e., 91.

¹⁸ Uo. 91–92. Aczél a párt tudománypolitikai elvei közül külön kiemelte a nemzetközi együttműködés szükségességét, különösképpen a Szovjetunióval és a baráti szocialista államokkal való tudományos integrációt, továbbá a tudományos közélet fejlesztését, a tudományos kéaderképzés és utánpótlás fontosságát, valamint a kutatási tevékenységet végző bázisok számának növelését. Uo. 107–109.

¹⁹ Uo. 92. A politikus előadásában foglalkozott a társadalomtudományok szerepével a szocialista tudománypolitikában és helyével a marxista-leninista világnézetben. Leszögezi, hogy hibás volt az a szemlélet, amely egész tudományágakat (példának hozza a pszichológiát, szociológiát és kibernetikát) „burzsoá áltudományoknak”, illetve objektív jelenségeket összegző tudományos megállapításokat „ideológiailag károsnak” minősített. Uo. 98–99.

²⁰ *Társadalmi Szemle* 22/7–8 (1969), 57. *Az MSZMP Központi Bizottságának tudománypolitikai irányelvei.* „1960 óta a társadalomtudományok legtöbb területén kedvezőbb a helyzet, egyes ágazataiban a gyorsabb fejlődés ellenére is viszonylag nagyobb mértékben maradtak le, ennél fogva itt gyengébbek pozícióink. Ezért például szükségessé válik a szociológia területén több kutatócentrum létrehozása, megfelelő pedagógiai kutatóbázis kiépítése, a pszichológiában pedig a kutatások helyes struktúrájának a megteremtése.” Uo. 59.

²¹ Uo. 70. A KB 1969. júniusi ülésére meghívást kapott az MTA elnöke, Rusznyák István, aki 1949. október 31. és 1970. február 5. között töltötte be a tisztséget. Őt váltotta Erdély-Grúz Tibor, aki 1970. február 5-től 1976. augusztus 16-ig volt a pozícióban. HU-MNL-OL-M-KS 288. f. 4. cs. 100-101. ő. e., 5.

²² HU-MNL-OL-M-KS 288. f. 4. cs. 102-103. ő. e., 129–134.; A határozat kitér arra is, hogy az állampolgárok ügyeit az addiginál gyorsabban és kulturáltabban intézzék és „a lakossággal való kapcsolat erősítése, a belügyi munka még fellelhető misztifikációjának eloszlatása céljából javítsák a BM tevékenységéről szóló tájékoztatást a sajtóban, rádióban, televízióban, könyvkiadásban, filmgyártásban”. Uo. 133.

ben kitűzésre került a belügyi munka összefüggéseinek, tapasztalatainak és az áttekintő, elemző, értékelő tevékenység, tehát az állambiztonsági — speciális — ismeretek tudományos igényű megközelítése, rendszerezése és javítása.

„A vezetés színvonalának további emelése érdekében a jövőben is indokolt a BM felső és közép vezetői állományának erősítése a Belügyminisztérium soraiból, valamint a párt, társadalmi és állami szervezetekben dolgozó, tapasztalt elvtársak köréből.”

„Magasabb szintre kell emelni az általános belügyi és speciális igényeket is kielégítő képzést és továbbképzést”,

és ennek érdekében vizsgálat tárgyává tették a Belügyi Főiskola létrehozásának szükségességét.²³ A „Belügyi Főiskola” megszervezéséről már korábban, 1968. június 21-én született egy tervezet, mely a „Belügyminisztérium iskoláztatási rendszerének elveit” tárgyalta. A IV. (Személyzeti) Főcsoportfőnökség által készített tervezet szerint szükségessé vált a káder-, a személyzeti és továbbképzési rendszer fejlesztése, illetve a változott körülményekhez való igazítása. Leszögezték, hogy az korábbi 12 év kiképzése megteremtette a főiskola megszervezésének és a magasabb szintű tisztképzés bevezetésének alapját. Indokoltnak látták továbbá, hogy létrehozzák a BM Tudományos Tanácsát a tudományos vagy ilyen igényű elemzés, tervezés elősegítésére. Az említett egységes tiszti iskolának szánt Belügyi Főiskolán speciális kiképzést kívántak indítani, és többek között az állambiztonsági operatív szakterületen magas szintű pszichológiai ismereteket terveztek oktatni.²⁴ Egy 1969. júniusi és novemberi KB ülésekre hivatkozó, 1970. április 30-i javaslat szerint a főiskola segítette volna elő és szervezte volna meg a belügyi szaktudományok művelését, az aspiránsképzést, a belügyi témájú tudományos művek megjelentetését, és feladatai közé tartozott volna az oktató-nevelő munka általánosítható tapasztalatainak és módszereinek cseréje a hazai tudományos intézményekkel és hasonló szintű tanintézetekkel, kriminalisztikai és szakmódszertani kutatóintézetekkel. Fakultásait illetően állambiztonsági, rendőri és idegen nyelvi képzések indulását tervezték 1971 szeptemberétől.²⁵ A Belügyi Főiskola felállítására vonatkozó elképzeléseket végül a BM Rendőrtiszti Főiskola keretein belül valósították meg,²⁶ melynek

²³ Uo. A BM munkájáról Benkei András belügyminiszter tartott előadást: „A minisztérium feladatai megkövetelik a kiképzés színvonalának emelését. Az általános rendőri és katonai szakképzés mellett biztosítani kell a speciális — nagyobb ismereteket kívánó — hírszerző, elhárító, bűnüldöző, vizsgáló, tűzoltó-mérnöki, valamint operatív-technikai beosztásokhoz szükséges kiképzést és továbbképzést. E téren lemaradtunk.” Uo. *Jelentés az MSZMP Központi Bizottsága részére az MNK Belügyminisztériuma munkájáról*, 104.

²⁴ HU-MNL-OL-XIX-B-1-z 10/68/5/1968, 1–7. „A főiskolai oktatásban a közép és felsőfokú vezetők iskolai képzése és továbbképzése az egyéb területen végzett, széleskörű oktatómunka következtében létrejött objektív helyzet miatt ezideig nem folyt rendszeresen. A vezetők ugyan alkalmasszerűen részesültek továbbképzésben, de ez nem volt elég tartalmas.” — mondja ki a tervezet. Uo. 12.

²⁵ HU-MNL-OL-XIX-B-1-z 10-70/3/1970, 1–3. Annak érdekében, hogy az oktatás felsőfokú szinten zajlhasson, egyes tantárgyak, például a pszichológia, államigazgatási jog stb. szempontjából külső előadók meghívásának engedélyezése volt kilátásban. Uo. 4–5.

²⁶ A BM Rendőrtiszti Főiskoláját a BM 1971-es átszervezésének alkalmával, több iskola egybeolvasztásával hozták létre. Ezek a BM Átmeneti Tanfolyam Parancsnokság, a BM Központi Tiszti Iskola, a Rendőrtiszti Akadémia és a BM Idegen Nyelvi Főiskola voltak. VÁRI 2019: 47. A Rendőrtiszti Főiskola létrehozásáról az 1970. évi 39. sz. törvényerejű rendelet intézkedett. RÉVÉSZ 2007: 74; RÉVÉSZ 2004: 29.

„létrehozása nemcsak felső szintű oktatási intézmény létrehozását, hanem a bűnügyi tudományok művelésére alkalmas bázis kialakulási lehetőségének megteremtését is jelentette.”

— nyilatkozott 1985-ben Katona Géza a *Belügyi Szemlében*.²⁷ A Rendőrtiszti Főiskolát a Belügyminiszter 08. számú parancsa alapján a IV. Főcsoportfőnökség irányítása alá helyezték 1971. június 18-án.²⁸

A belügyi tudományszervezési rendszer kialakítása

1972. szeptember 18-ára készült el a belügyminiszter helyettese által szignózott és elfogadott, *A Belügyminisztériumban folyó tudományos munka helyzetéről és továbbfejlesztéséről* című előterjesztés, mely átfogóan foglalkozott a belügyi tudományos munka helyzetével, a BM szükségleteit szolgáló tudományos tevékenység nehézségeivel, a BM tudománypolitikájának meghatározásával, annak alapelveivel, a tervezett kutatások fő- és részirányaival, témaköreivel. Az előterjesztésben foglaltak a későbbi parancsok és utasítások alapján nagyrészt megvalósultak.²⁹ Az előterjesztés ütemtervet állított fel, ami szerint 1972 végére fel kellett állítani a Tudományszervezési Osztályt és parancstervezetet volt szükséges készíteni a belügyi tudományos munka elveire és irányítási rendjére az előterjesztésben foglalt elvek alapján. Emellett 1973 közepére irányozták elő a BM Tudományos Tanácsának létrehozását és a BM Távlati Tudományos Kutatási Tervének elkészítését.³⁰

„A Belügyminisztériumban végzett tudományos munka további fejlesztése, a szellemi erők és anyagi eszközök hatékony felhasználása érdekében” indokkal 1972. október 30-i hatállyal létrehozták a Belügyminisztérium Tudományszervezési Osztályát. Az osztály alakította ki a párt tudománypolitikáját a BM-en keresztül, és készítette elő a tudományos tevékenység alapvető kérdéseire vonatkozó döntéseket. A Tudományszervezési Osztály segítette, koordinálta és ellenőrizte a minisztérium szerveinél végzett tudományos és kutatómunkát, központi-
lag biztosította a belügyi munkát érintő tudományos információáramlást, valamint szervezte és irányította a tudományos publikációt, tájékoztatást és propagandát. Feladatai közé tartozott a tudományos kádereképzés szervezése, irányítása, a tudományos káderelosztás véleményezése, továbbá a BM Tudományos Tanács és a tudományos bizottságok munkájának segítése. Az osztály szervezte meg a tudományos konferenciákat és tanácskozásokat, valamint kapcsolatot tar-

²⁷ KATONA 1985: 47. Hivatkozik rá: ÚJHELYI 1989: 32. Katona lábjegyzetben tüntet fel többeket az RTF-en készült doktori disszertációk készítői közül, például „Láng György: *Lélektan alkalmazása a bűnügyi munkában*” (1972), „Kiss Géza: *A rendőrséget önként segítők motivációinak és felkészültségeinek vizsgálata*” (1981).

²⁸ HU-ÁBTL 4.2. 10-21/8/1971; A IV. Főcsoportfőnökség alá tartozó további szervek voltak: Miniszterhelyettesi Titkárság, Tanulmányi- és Propaganda Csoportfőnökség, Személyzeti Csoportfőnökség, Fegyelmi Osztály, Műszaki Tanfolyam, Határőr Tisztképző Iskola, Tűzoltó Tisztképző Iskola, Tartalékos Tisztképző Iskola, Kun Béla Tiszt helyettesképző Iskola, Alapfokú Rendőriskola, Kutyavezetőképző Iskola. Uo. 2–3.

²⁹ HU-MNL-OL-XIX-B-1-z 10-72/6/1972. Eszerint a BM Kollégiumának 1970. május 8-i ülésén határoztak a BM Tudományos Tanács létrehozásáról, valamint a tudományos munka szervezettébbé tételéről is. Uo. 1; RÉVÉSZ 2007: 82.

³⁰ Uo. 7. számú melléklet. A BM Távlati Kutatási Terve 1975-1984-re vonatkozóan végül 1974. március 1-jére készült el.

tott a hazai tudományos, oktatási intézményekkel és szervezetekkel, illetve a szocialista államok belügyi, állambiztonsági szerveinek tudományos intézményeivel.³¹ Az osztály működését ügyrend szabályozta, melyet 1973. április 21-én léptettek hatályba. Az osztály élén álló osztályvezető közvetlen kapcsolatot tartott a tudományos és kutatási bázisok vezetőivel, és egyben ellátta a BM Tudományos Tanácsának titkári teendőit.³²

A Tudományszervezési Osztály által elkészített és 1973. április 26-án napvilágot látott 07. számú belügyminiszteri parancs (*A Belügyminisztériumban folyó tudományos munka elvei, irányítási rendje*) tulajdonképpen keretet adott a teljes belügyi tudományos munka rendszerének.³³ Meghatározta a szervnél folyó tudományos munka általános elveit, a vezetői (parancsnoki) irányítási rendszerét, értekezett a munkát segítő (társadalmi) szervekről, a tudományos munka tervezéséről, a tudományos kádereképzésről és a tudományos (hazai és nemzetközi) együttműködésről. Az első és legfontosabb általános elv az volt, hogy a BM tudománypolitikáját a Magyar Népköztársaságban folyó tudományos munkának részeként kellett tekinteni, és a párt- és kormányzati szervek határozataiban kijelölt feladatok teljesítésének alárendelten, annak szolgálatába volt szükséges állítani. A BM-ben folyó tudományos munka kiterjedt

„a társadalomtudományok azon területeire, amelyek az állam belső és külső biztonságának belügyi vonatkozásait is érintik”.³⁴

A parancs a kialakítandó kutatási területekkel kapcsolatban — a később tárgyalt — BM Távlati Tudományos Kutatási Tervének öt főirányát jelöli meg. Az eredményesség érdekében fel kellett használni a tudományok addigi eredményeit a lehetőségek keretein belül, és be kellett vonni a hazai tudományos élet kiemelkedő képviselőit a konspirációs szempontok figyelembevételével.³⁵ Továbbá figyelemmel volt szükséges kísérni a „kapitalista” államok — belügyi tevékenységét is érintő — tudományos eredményeit,

„elméleteik, gyakorlati intézkedéseik és kutatási eredményeik megismerése, ellenséges tevékenységük tudományos szintű leleplezése érdekében”.³⁶

Leszögezték, hogy a tudományos tevékenység a BM-szervek munkájának — gyakorlati célokat szolgáló — szerves része, és a tevékenységet állandóan korszerű szinten kell tartani, fejleszteni kell, és e tevékenység eredményeként ki kell alakítani a sajátos belügyi (operatív) tudományo-

³¹ HU-ÁBTL 4.2. 10-21/24/1972.

³² HU-ÁBTL 4.2. 10-425/1973. Az osztály állandó kapcsolatot tartott az MTA Tudományos Minősítő Bizottságával és annak illetékes szerveivel, a tudományos kádereképzést érintő kérdésekben képviselte a Belügyminisztériumot más állami szervek előtt. Az osztály felelt az aspiránskeretek szétosztásának, az aspirantúrára való felvételeknek, valamint a felvett személyek képzési helyeinek kijelöléséről, és véleményezte a képzés keretébe tartozó külföldi tanulmányutakat. A Tudományszervezési Osztály a BM szervezeti rendszerén belül mint önálló osztály foglalt helyet. Uo.

³³ HU-ÁBTL 4.2. 10-21/7/1973.; A parancsról Dr. Szalma László, a BM Tudományszervezési Osztály elnöke és egyben a BM Tudományos Tanács titkára úgy nyilatkozott 1979-ben, hogy időszerű és egyben időtálló, valamint, hogy a parancsot változatlanul munkájuk alapidokumentumának tekintik. SZALMA 1979: 105.

³⁴ Uo. 2.

³⁵ Konspiráció: A titkosszolgálati szervek működésének rendszere és módszere tevékenységük titokban tartásához. Az eszközök és módszerek hatásossága titkosságuktól függ. HU-ÁBTL 4.1. A-3036, 110.

³⁶ HU-ÁBTL 4.2. 10-21/7/1973, 3.

kat, ismeretrendszeret.³⁷ A tudományos eredmények fokozása és a tudományos tevékenység szélesítése érdekében a már eddig is tudományos munkát végző szervezetet kutatási bázisnak vagy a másik használt kifejezés szerint „kutatóhelynek” minősítették. Ugyanakkor új kutatási bázisokat is ki kellett alakítani. A meglévő bázisok erősítése, illetőleg az új kutatóhelyek kialakítása érdekében az érintett szervek állományából függetlenített kutatói státuszokat kellett biztosítani a tudományos munka jellegének, mértékének felmérése, megítélése alapján, bázisonként (kutatóhelyenként) 2-3 fővel. Kutatási bázisoknak a következő — témánkat érintő — szervezetnél kellett működnie: Rendőrtiszti Főiskola, Tudományszervezési Osztály, III/I. Csoportfőnökség, III/II. Csoportfőnökség, III/III. Csoportfőnökség, III/IV. Csoportfőnökség.³⁸ Elsősorban azokat a bázisokat (kutatóhelyeket) és tudományos munkát végzőket kellett támogatásban részesíteni, akik a jóváhagyott kutatási főirányok, illetőleg ezek részfeladatainak a megvalósításán munkálkodtak. A tudományos munka vezetői irányítását elősegítő szerv volt a BM Tudományos Tanácsa és a tudományos bizottságok.³⁹ A tudományos kádereképzéssel kapcsolatban kialakították az utánpótlás tervszerűségét és célszerűségét biztosító egységes képzési rendszert. Növelni kellett a tudományos fokozattal rendelkezők számát és ennek érdekében a pályázók felkészülésének elősegítésével, tanácsadással volt szükséges megteremteni annak feltételeit, hogy a MTA Tudományos Minősítő Bizottsága évente legalább 5-6 fő aspirantúrára jelentkező olyan belügyi dolgozó felvételét fogadja el, akik a jogszabályban írt feltételeknek megfelelnek, és kutatási témáik egybeestek a minisztérium fő kutatási célkitűzéseivel. A Belügyminisztérium által javasolt aspiránsok képzése a BM kutatási bázisain történt. Az aspiránsvezetők a megszabott feltételekkel rendelkező belügyi szakemberek lehettek. A jelentkezők számára biztosítani kellett, hogy az aspiráns képzésnél előírt filozófiai, nyelvi és szakmai vizsgákat a Rendőrtiszti Főiskolán tehessék le.⁴⁰

1973. március 1-jei hatállyal felállították a tudományos munka vonatkozásában a belügyminiszter első helyettesének javaslattevő, véleményező testületét, a BM Tudományos Tanácsát.⁴¹ A szerv megvitatta a legfontosabb tudományos eredményeket, és ajánlásokat tett ezek felhasználásával kapcsolatban, emellett állást foglalt a belügyi tudományos munka fő feladatait, céljait illetően, és meghatározta a távlati tudományos kutatási tervekbe kerülő főirányokat. Véleményezte a kutatási bázisok tudományos tevékenységét, a tudományos kádereképzést és a tudományos „információt”. Segítette továbbá a bázisok mellett működő tudományos bizottságokat és véleményt nyilvánított a hazai és a baráti szocialista államok tudományos szerveivel

³⁷ Uo. 2–3.

³⁸ Továbbá: BM Határőrség Országos Parancsnoksága, BM Tűzoltóság Országos Parancsnoksága, Készenléti Rendőri Ezred, Információfeldolgozó és Felügyeleti Csoportfőnökség, Igazgatásrendészeti Csoportfőnökség, „M” és Szervezési Csoportfőnökség, I/I II. (Műszaki Fejlesztési) Csoportfőnökség, II/I. Csoportfőnökség, II/II. Csoportfőnökség, II/III. Csoportfőnökség, IV/I. Csoportfőnökség, IV/II. Csoportfőnökség, III/V-2. Osztály, Egészségügyi Osztály. Uo. 4–5.

³⁹ E szervek döntési joggal nem rendelkező (társadalmi) testületi szervek voltak, amelyek javaslataikkal, ajánlásaikkal, a tudományos tevékenység értékelésével segítették a vezetők (parancsnokok) irányító tevékenységét és a tudományos kérdésekkel kapcsolatos döntések megalapozását. A bizottságok vitatták meg a tudományos munka eredményeit, ajánlásokat, javaslatokat tehettek, részt vehettek a tudományos tervek előkészítésében, kezdeményezhettek a felmerült tudományos problémák megoldását, elvi segítséget nyújthattak módszertani problémákat illetően, és elősegíthették a vezetői döntések megalapozását. Uo. 6–8.

⁴⁰ Uo. 10–14.

⁴¹ HU-ÁBTL 4.2. 10-21/5/1973.

folytatott együttműködéssel kapcsolatban.⁴² A BM Tudományos Tanács összetételét tekintve és a kinevezett tagok személyének közelebbi szemügyre vétele által megállapítható, hogy az állambiztonság sokrétű tevékenységének főbb területeit képviselték.⁴³ A tagok az állambiztonsági szolgálatoknál betöltött funkciójuknál fogva mindannyian tiszti rendfokozattal rendelkeztek, emellett a tanács felállításakor 23-ból 14 főnek — valamint a titkárnak — volt tudományos titulusa. A tanács tagjai foglalkozási körükből kifolyólag és annak szakértői lévén első kézből és világosan látták a belügyi munka hiányosságait, a felmerülő újszerű problémákat és a fejlesztendő irányokat. A szervben keresztül ezáltal hatásosan tudtak reflektálni az állambiztonságnál felmerülő kihívásokra, és kezdeményezhettek tudományos kutatásokat egyes szűkebb vagy tágabb témakörökben. A testület munkája közvetett módon ugyan, de általánosságban növelte az állambiztonság által alkalmazott módszerek hatékonyságát, továbbá a kutatási eredmények által született koncepciók is felhasználásra kerülhettek a párt igényeinek megfelelően. A testületben helyet kapott például az Aczél Györggyel szoros kapcsolatot ápoló Harangozó Szilveszter, aki a tanács felállításakor a III/III. (Belsőreakció-elhárítás) Csoportfőnökség csoportfőnöke volt.⁴⁴ Tanácstag volt dr. Györök Ferenc r. alezredes, aki a BM Rendőrtiszti Főiskolájának főiskola-parancsnoki posztját töltötte be másfél évtizeden át 1971 és 1986 között.⁴⁵ A tagok között foglalt helyet dr. Kertész Imre⁴⁶ r. ezredes, az állam- és jogtudományok doktora, aki 1962-ben szerezte meg kandidátusi tudományos fokozatát, munkája „a kihallgatási taktika lélektani alapjai” címet viselte.⁴⁷ Három tanácstag volt, aki a tanács felállításától kezdve egészen a testületet feloszlató, 1989. november 23-án kiadott parancs napjáig stabil tagja volt.⁴⁸ A testületből heten egyben a *Belügyi Szemle* szerkesztőségének tagjai is voltak 1973-ban.⁴⁹ A belügyi

⁴² Uo. 2.

⁴³ A BM Tudományos Tanács felállításakor a következő tagok foglaltak helyet a szervben: dr. Szalma László (titkár), dr. Ábel László, dr. Déri Pál, Faragó Sándor, dr. Farkas György, dr. Földes István, dr. Geller Sándor, dr. Györök Ferenc, Harangozó Szilveszter, dr. Katona Géza, Kecskés József, dr. Kertész Imre, Kukk István, Ladvánszky Károly, Makádi János, dr. Matuska Béla, dr. Molnár Elek, dr. Pál Antal, Radnai Sándor, dr. Rudas György, dr. Steczik Aurél, Szilágyi János, Vörös Lajos, dr. Wéber Gyula. Uo.

⁴⁴ Az MNK állambiztonságnál nagy pályautat befutó Harangozó Szilveszter hosszú távon közeli együttműködésben dolgozott Aczél Györggyel és tekintve, hogy „szakterülete” a kulturális, ideológiai és tudományos területeken való elhárítás volt, nagy szerepet vállalt az 1956-os forradalmat követően az értelmiség elleni megtorlásban. Együttműködésük eredményeképpen általánosan információkat szállított a politikus számára, aki azokat felhasználhatta politikai érvényesülésének és politikai ellenfelei háttérbe szorítása érdekében is. Révész 1997: 284, 314; KRAHULCSÁN 2020: 273–301. Érdekes adalék, hogy Harangozó vezette a később 10 évre elítélt neves pszichológus, Mérei Ferenc ellenében zajló „Hungaricus” ügyvel kapcsolatos nyomozást. Bővebben: GÁL 2013.

⁴⁵ Györök Ferenc számos állambiztonsági tanfolyamot elvégzett a pályafutása során, többek között 1950-ben a Dzerzsinszkij Államvédelmi Tiszti Tanfolyamot, 1955-ben az MDP Pártfőiskolát, 1962-ben a Szovjetunió Belügyi Jogi Főiskoláját és 1979-ben az MSZMP KB Politikai Főiskolájának vezetői továbbképző tanfolyamát. 1962-ben továbbá megszerezte az ELTE ÁJTK, állam- és jogtudományi doktori levelét. 1962 és 1966 között a BM II/I-2. (Büntetődöntési) Osztályának volt osztályvezetője, 1966 és 1970 között a BM Budapesti Rendőr-főkapitányságon a főkapitány büntügyi I. helyettese volt. 1986-ban helyezték nyugállományba. ÁBTL Archantológia: Györök Ferenc. (Utolsó elérés: 2023.12.14.)

⁴⁶ Dr. Kertész Imre r. ezredes, tanácstag, az állam- és jogtudományok doktora, 1973-tól a *Belügyi Szemle* szerkesztője. Kertész a Tanács létrehozása idején a II/I-4. (Büntügyi-technikai) Osztályon dolgozott vezető pozícióban. Azon kevesek egyike volt, akik a kezdetektől a tagok között foglaltak helyet, 1973 és 1989. november 23. között, egészen a Tanács feloszlásának napjáig betöltötte a posztot.

⁴⁷ „Az értekezés elsősorban a vallomás kialakulásának folyamatát dolgozza fel. Anyagát több országban megjelentették és oktatják.” HU-ÁBTL 4.1. A-3028, 63.

⁴⁸ HU-ÁBTL 4.2. 10-21/34/1989. Ők dr. Faragó Sándor, dr. Geller Sándor és dr. Kertész Imre voltak.

⁴⁹ HU-ÁBTL 4.2. 10-21/3/1973. Ők dr. Rudas György (elnök), dr. Déri Pál (titkár), Kukk István, dr. Kertész Imre, Harangozó Szilveszter, dr. Ábel László és dr. Szalma László voltak.

berkekben dolgozó tudóskáderek viszont nem minden esetben lettek a Tudományos Tanács tagjai, például négy olyan kandidátusi fokozatot már magáévá tudó vagy éppen rá készülő volt, akik pszichológiához köthető témáról írták értekezésüket.⁵⁰ Az erre utaló dokumentum kiadásakor mindannyian a Rendőrtiszti Főiskolán voltak beosztottak, és másodállásban dolgoztak a Belügyminisztériumnak.

A Belügyminisztérium Távlati Tudományos Kutatási Terve (1975–1984) és további szabályozások

A belügyi szervek által igényelt széles körű tudományos kutatási témákat, hosszas előkészítést és vitákat követően „főirányokban” határozták meg, ezeket pedig „részirányokra” bontották. A főirányok, avagy a másik használt kifejezéssel élve, „főprogramok”, a BM Távlati Kutatási Tervének (TKT) legfontosabb komponensei voltak.

„A kutatási főirányok lehetséges részterületeit a tudományos bázisokkal, kutatóhelyekkel, külső intézetekkel, külön-külön egyeztetve a létrehozandó BM Tudományos Tanács javaslata alapján, a későbbiekben szükséges megjelölni és azok kutatására megbízást, utasítást adni. Ezek után kerülhet sor azoknak a bázisoknak, kutatóhelyeknek a kijelölésére, amelyek a kutatásban fő felelősként, illetőleg közreműködőként részt vesznek.”⁵¹

A belügyi tudományos munkát távlati, közép- és rövidtávú tudományos tervek szolgálták. A középtávú kutatási tervek általában három-öt évre szóló időtartammal készültek, a távlati tudományos terv alapján és megvalósítása érdekében. A rövidtávú tudományos kutatási terveket egy-két éves időtartammal a konkrét kutatási munkát végző szervek készítették a középtávú tudományos kutatási tervekben meghatározottak és a szerv konkrét szükségletei szerint.⁵²

„A középtávú kutatási tervek a kutatóhelyek többségénél a kutatók által kezdeményezett, valamint a parancsnokok által javasolt és a kutatók részéről vállalt, egyéni vagy csoportos kutatásra tervezett egyedi témákból”

⁵⁰ HU-MNL-OL-XIX-B-1-z 10-72/6/1972, 1., 2. és 3. számú melléklet. Dr. Popper Péter: *A kriminális személyiségzavar kialakulása* (végzés éve: 1965); Dr. Láng György: *A BM szervei titkos felderítő munkájának jogi alapjai a végrehajtás taktikai és lélektani kérdései — A terhelő alapon történő beszervezés taktikájának lélektani sajátosságai* (szervezett képzésen kívüli, végzés kitűzött ideje: 1973); Dr. Majláth György: *Az igazságügyi, kriminálpszichológiai és gyógypedagógiai szakértői tevékenység* (szervezett képzésen kívül készült, végzés kitűzött ideje: 1972); Kiss Géza: *A bűnügyi felderítő munka lélektani sajátosságai* (aspirantúra, végzés kitűzött ideje: 1975).

⁵¹ HU-MNL-OL-XIX-B-1-z 10-72/6/1972, 8. A szervezett képzésen kívüli pályázók felkészülési körülményeit hasonlóvá kellett tenni a szervezetszerű képzésben részesülőkhöz (kutatónap, tanulmányi szabadság, aspiránsvezető, konzultálás). Az oktatóknak, kutatóknak és kutatómunkát végző más beosztású dolgozók számára belföldi tanulmányutat biztosítottak, ha pedig a kutatás témája vagy a nyelvtanulás indokoltá tette, külföldi tanulmányutat biztosítottak. Uo. 11.

⁵² Uo. 6–8.

álltak össze.⁵³ Kötelező téma- vagy kutatókijelölés csak ritkán akadt, ugyanis függetlenített vagy főállású kutatók közreműködésére alig számíthattak. A tervekben az egyénileg kezdeményezett, a tudományos fokozat elnyerését szolgáló témák is szerepeltek.⁵⁴

A Belügyminisztérium 1974. március 1-jén, első ízben kiadott és valamennyi tudományos területet érintő „1975-1984 közötti időszakra szóló távlati tudományos terve” szerint:

„a szolgálati feladatokat, a szervek vezetőinek szükségleteit, valamint az eddigi művelési hiányokat figyelembe véve, elsősorban a belügyi munkát közvetlenül érintő társadalomtudományi kutatások kiterjesztése és támogatása vált szükségessé, e körben is kiemelten az állambiztonsági, a bűnügyi-operatív és a belügyi-rendészeti munkára vonatkozó ismeretrendszerek kutatása.”⁵⁵

A dokumentum szerint 1974. márciusában tizenöt belügyminisztériumi beosztottnak volt tudományos fokozata, ebből heten tanítottak és dolgoztak félállásban („másodállásban”) öt kutatóbázison elhelyezkedve (II/I. Csoportfőnökség, Rendőrtiszti Főiskola, III/V. Csoportfőnökség, Egészségügyi Osztály, Tudományszervezési Osztály). Tudományos fokozat megszerzésére ekkor huszonkét fő készült. A kutatási terv ütemezését illetően, az első középtávú programot az 1975–1979-es időszakra 1974. szeptember 30-ig volt muszáj elkészíteniük a kutatási bázisoknak.⁵⁶ A TKT összesen öt főirányt⁵⁷ tartalmazott, melyen belül huszonegy komplex témacsoportot és nyolc témát jelöltek meg.⁵⁸ A kutatási programban kijelölésre került a végrehajtás felelőse, a szervező és koordináló szervek, a kutatási tevékenység tudományos és belügyi jelentősége, a kiemelt kutatási főirányok, valamint a kutatásban résztvevő kutatóhelyek, illetve az együttműködésre felkérhető külső szervek és intézetek. A Pszichológiai Intézet az 1., 2. és 4. főirányok kutatási tevékenységében volt felkérhető szerv, mely témacsoportoknál megfigyelhető a pszichológiatudomány tételeinek fokozottabb bevonásának igénye. A 2. (rendőrség), 3. (belügyi igazgatás), és 5. (egészségügyi szolgálat) kiemelt témák nem kapcsolódnak szorosan a vizsgált állambiztonsági területen kutandó irányokhoz, ezért az 1.,⁵⁹ és 4.⁶⁰ főirányokat veszem górcső alá. Az 1. főirány kutatási céljai kapcsán érdemes idéznünk:

⁵³ ÚJHELYI 1989: 63.

⁵⁴ ÚJHELYI 1989: 63.

⁵⁵ HU-ÁBTL 4.2. 10-395/1974.

⁵⁶ Uo. 16.

⁵⁷ Ezek a következők voltak (1.) a „bűncselekmények megelőzéséért, a felderítés eredményességéért végzett belügyi tevékenység hatékonyságának növelése”, (2.) „a közbiztonság, a közrend fenntartását (javítását), a közlekedésrendszert fejlesztését szolgáló eszközök vizsgálata”; (3.) „a belügyi igazgatást és a munka hatékonyságát növelő általános eszközök komplex kutatása”; (4.) „a vezetés, a katonai (belügyi) szervezés, az oktatás és a kádermunka fejlesztése”; (5.) „a belügyi egészségügyi szolgálat gyógyító-megelőző orvosi kutatásainak továbbfejlesztése”. Uo. 15–16.

⁵⁸ Uo. 15.

⁵⁹ A kutatásokban részt vevő állambiztonsághoz kapcsolódó kutatóbázisok voltak: III/I., III/II., III/III., III/IV. csoportfőnökségek, a Rendőrtiszti Főiskola, a Tudományszervezési Osztály. Együttműködésre felkérhető külső szervek, intézetek voltak többek között az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete, a Szociológiai Kutató Intézet, az MSZMP Politikai Főiskolájának, valamint a tudományegyetemek állam- és jogtudományi karrainak illetékes tanszékei. Uo. 8.

⁶⁰ A kutatásban részt vevő kutatóhelyek voltak az Információfeldolgozó és Felügyeleti, az I/III., az „M” és Szervezési, a III/I., a IV/I., a IV/II. csoportfőnökségek, a Rendőrtiszti Főiskola és a Tudományszervezési Osztály. Együttműködésre felkérhető egyéb szervek, intézetek: az MSZMP Politikai Főiskola illetékes tanszékei, a Pszi-

„A bűncselekmények megelőzésének reális lehetősége a szocialista társadalom kialakulásával megnövekedett. A megelőzést szolgáló elméleti és gyakorlati kérdések egész sorát dolgozták már eddig is ki a bűnügyi tudományok különféle területein. E tudományok kutatása, továbbfejlesztése mellett előtérbe kerülnek azok a témakutatók, amelyek a speciális belügyi feladatként jelentkező megelőzést hivatottak segíteni. Ehhez fel kell használni a tudományok új eredményeit, módszereit. (Elsősorban a filozófia, kriminalisztika, kriminológia, pszichológia, szociológia, [...]) [...] A felderítés nyílt és titkos módszereit és eszközeit állandóan fejleszteni kell. Ezt az új tudományos eredmények jelentősen elősegíthetik.”⁶¹

A főirányon belül három „témacsokrot” jelöltek meg: a „megelőzés”, a „felderítés” és a „megelőzésre és felderítésre is egyaránt kiható” témákat. Természetesen sok átfedés volt a témák között, és a téma elnevezése nem feltétlenül tükrözte a végül kialakult eredményeket. A felderítést illetően kutató terület volt pszichológiai vonatkozásban például

„az állambiztonsági és bűnügyi hálózati munka alapvető elveinek és módszereinek tudományos elemzése és továbbfejlesztése jogpolitikai, pszichológiai, szociológiai eredmények alapján”.

A „megelőzésre és a felderítésre egyaránt kiható témák” terén „a hírszerző- és elhárító szervek értékelő, elemző tevékenységének fejlesztése”.⁶² A 4. főirány, tehát „a vezetés, a katonai (belügyi) szervezés, az oktatás és a kádermunka fejlesztésén” belül,⁶³ kiemelt témák voltak többek között a „szociológiai és pszichológiai tényezők szerepe a belügyi vezetés rendszerében”, „a felvételi rendszer fejlesztésének lehetősége. Alkalmassági vizsgálatok továbbfejlesztése, a különféle belügyi területek sajátosságait figyelembe véve”, „a vezetői továbbképzés, a főiskolai oktatás és egyéb képzés korszerű formái, fejlesztésének módszerei”. A kutatási terv szerint a társadalomtudományi feladatok kutatásába belépő tudósok és tudományos kutatók létszáma ez idő szerint aránytalanul kisebb volt, mint ahogy az kívánatos lett volna. Összesen huszonnégyen voltak e területen aktív kutatók a dokumentum kiadásakor.⁶⁴ A tervidőszak beindulá-

chológiai Intézet, az Országos Vezetőképző Központ, az Országos Pedagógiai Intézet és a MN Hadtudományi Intézete. Uo. 12.

⁶¹ Uo. 6.

⁶² Uo. 7–8.

⁶³ A feladatok meghatározását érdemes idézni, eszerint: „A vezetés színvonala alapvetően befolyásolja az egész belügyi munkát. A belügyi munka végzésének ésszerű, a feladatok sikeres teljesítését elősegítő szervezése ugyancsak kiemelkedő jelentőséggel bír. Az egyre bonyolultabb belügyi munka végzésének elengedhetetlen feltétele az állomány korszerű, a kádérfejlesztési terveknek megfelelő politikai és szakmai képzése, állandó továbbképzése. Ezeket az egymással szorosan kapcsolatban álló témákat a tudományos kutatás eszközeivel ez ideig kevésbé tanulmányoztuk. A TKT-ban szereplő más irányú kutatási feladatok eredményes teljesítésének is szükségszerű feltétele, hogy a programban kijelölt témacsoportok kutatását előirányozzuk. E témacsoport tudományos kutatásának jelentőségét alátámasztja, hogy a Rendőrtiszt Főiskola a közeljövőben megkezdi a belügyi vezetőképzést és továbbképzést”. Uo. 11.

⁶⁴ A dokumentum kiadásakor az Információfeldolgozó és Felügyeleti Csoportfőnökségen 9, a II/I-4. Osztályon 9 (itt főleg krimináltechnikai kutatók voltak), a Rendőrtiszt Főiskolán 3, a Tudományszervezési Osztályon 3 fő dolgozott. Uo.

sakor 60 főre számítottak, s a tervidőszak végére várható növekedéssel együtt összesen kb. 150-200 fővel számoltak.⁶⁵

1976 októberében szabályozták a tudományos kádereképzés és -továbbképzés rendszerét. A képzések megszervezése a kutatóbázisok feladata volt és vezetőiknek öt évre szóló tudományos képzési programot kellett készíteniük. A terveket a Tudományszervezési Osztály összesítette a BM középtávú tudományos képzési programjában, és a IV. főcsoportfőnök hagyta jóvá. A BM beosztottjai pályázati felhívás vagy saját elhatározás alapján jelentkezhetek tudományos fokozat elnyerésére.⁶⁶ A BM-ben folyó tudományos munka tudományos és szakirodalmi információval való ellátását rendszerszinten eszközölték 1977 júniusában,⁶⁷ valamint októberben a kutatásokhoz szükséges pénzügyi-anyagi eszközök biztosításáról és a tudományos munka ösztönzéséről rendelkeztek. Ennek keretein belül pályadíj alapot létesítettek, és a középtávú kutatási tervek számára pénzügyi-anyagi szükségleti tervet kellett készíteniük a kutatóbázisoknak.⁶⁸ Ezt követően 1978 novemberében a tudományos kutatási pályázati rendszer kialakításáról és továbbfejlesztéséről adott ki parancsot a belügyminiszter. Pályázati felhívást a BM Távlati Tudományos Kutatási Tervében, illetve a kutatóhelyek jóváhagyott középtávú kutatási tervében szereplő, vagy ahhoz közvetlenül kapcsolódó témát kellett tartalmaznia.⁶⁹ Először 1973-ban hirdetett a BM központi tudományos pályázatot, melyet általában két évenként még hat követett 1988-ig. A második pályázat hirdetésekor kerültek előtérbe a társadalomtudományokkal foglalkozó munkák a műszaki és természettudományi témák után.⁷⁰

A III. Főcsoportfőnökség és a Rendőrtiszti Főiskola közötti együttműködést 1977. november 1-jén szabályozták, mely szerint a BM III. Főcsoportfőnökség szervei operatív tiszti állományának főiskolai szintű szakképzését a RTF volt hivatott biztosítani, valamint szakirányítási joggal ruházták fel a III. Főcsoportfőnökséget az állambiztonsági tisztképzés terén. Eszerint a csoportfőnökségnek és a RTF Állambiztonsági Tanszékének — többek között — szorosan együtt kellett működnie az állambiztonsági szakos hallgatók gyakorlati operatív munkára való felkészítésében, az állambiztonsági területen történő tudományos kutatómunka fejlesztésében, az Állambiztonsági Tanszék állományának szakmai továbbképzésében, a tanári utánpótlás biztosításában, illetve a főiskolára kerülő hallgatók kiválasztásában, felvételük lebonyolításában.⁷¹

1979-ben újjászervezték a BM Tudományos Tanácsát. A vonatkozó parancs alapján⁷² a testület hatásköre több szempontból is bővült: 1979-től a személyügyi miniszterhelyettes (aki egyben a IV. főcsoportfőnök volt) véleményező, javaslattevő testületi szerve lett, és a Belügyminisztérium egészét érintő — tárca szintű — tudományos kérdésekben is állást foglalt, ajánlásokat tett. A korábbiakhoz képest hasonlóképpen elemezte és megvitatta a tudományos munka célját, irányait és témáit, valamint együttműködött a hazai és nemzetközi tudományos

⁶⁵ Uo. 15.

⁶⁶ HU-ÁBTL 4.2. 10-21/28/1976.

⁶⁷ HU-ÁBTL 4.2. 10-27/10/1977.

⁶⁸ HU-ÁBTL 4.2. 10-22/23/1977.

⁶⁹ HU-ÁBTL 4.2. 10-22/27/1978.

⁷⁰ SZAKÁCS 1990: 33–36.

⁷¹ HU-ÁBTL 4.2. 10-27/18/1977. Az Állambiztonsági Tanszék létrehozásáról a Rendőrtiszti Főiskola Ideiglenes Szervezeti és Működési Szabályzata rendelkezett 1972. augusztus 19-én. HU-ÁBTL 4.2. 10-1659/1972, 4.

⁷² HU-ÁBTL 4.2. 10-21/2/1979.

intézményekkel. Új pontként kerül bele feladatkörébe, hogy a Magyar Néphadsereg tudományos szerveivel „különös tekintettel” kellett kooperálnia. Megvitatta továbbá a baráti szocialista államok belügyi és állambiztonsági tudományos szerveivel folytatott együttműködést, a minisztérium egészére vagy legfontosabb területeire vonatkozó tudományos eredményeket és az azok hasznosítására vonatkozó javaslatokat. Véleményezte a középtávú kutatási terveket, továbbá a belügyi munkához közvetlenül kapcsolódó témák vonatkozásában a tudományok doktora fokozat elnyerésére vonatkozó kérelmeket és a tudományos pályázatok kiírását, azok témaköreit és a pályamunkák hasznosítását.⁷³

A belügyi tudományos kutatások első szakaszának értékelése

A BM Tudományszervezési Osztálya 1979-ben első ízben szervezett háromnapos előadás-sorozatot „a belügyi tudományos kutatások időszerű kérdéseiről”. Az osztály titkára *Az MSZMP Tudománypolitikai irányelveinek realizálódása az MNK Belügyminisztériumában* címmel⁷⁴ tartott előadást. A „belügyi munkában nélkülözhetetlen” társadalomtudományi területeken végzett kutatásokkal kapcsolatban a tapasztalatok azt mutatták, hogy lemaradásban voltak a műszaki-technikai és orvostudományi területeken. E tudományszakok körében főképp új kutatóhelyeket hoztak létre a hetvenes évek elején, és

„többségében a kutatás vezetése, szervezése, végzése terén megfelelő tapasztalatokkal nem rendelkező vezetők, szervezők és kutatók láttak munkához. Itt tehát az indulásnál számos — főleg az ismeretek hiányából és a tapasztalatlanságból eredő — szemléleti és gyakorlati nehézség merült fel.”⁷⁵

Az előadó beszámolt arról, hogy 1972-ben 12 fő rendelkezett tudományos fokozattal, 1979-re pedig már 26-an voltak.⁷⁶ Tudományterület szerinti megosztásuk szerint egy fő a pszichológiai tudományokból. Tudományos fokozat megszerzésére a kiadvány kiadásakor 31-en készültek, melyből 3 fő ösztöndíjas aspiráns, 13 fő belföldi levelező aspiráns, 5 fő külföldi levelező aspiráns és 10 fő szervezett képzésen kívüli volt. Közülük összesen 2 fő a pszichológiát érintő témából készült. A tapasztalatok szerint nem voltak eléggé gyümölcsözőek a baráti államok társszerveivel való együttműködések, ahol sok esetben párhuzamos vagy közel álló kutatások folytak.⁷⁷ A társadalomtudományi területeken folytatott kutatásokkal kapcsolatban 1982-re az az álláspont született meg, hogy ezeken a

⁷³ A tanácsstagok között ekkor dr. Ábel László, Baranyai György, Bodrogi László, dr. Bozsik János, dr. Déri Pál, dr. Diczig István, dr. Faragó Sándor, dr. Földes István, dr. Geller Sándor, dr. Györe János, dr. Györök Ferenc, dr. Honti János, dr. Horváth József, dr. Katona Géza, dr. Kertész Imre, Kincses Zoltán, dr. Major Sándor, dr. Matuska Béla, Mándi Sándor, Radnai Sándor, dr. Siklói György, Tóth Ferenc és Varga Károly foglalt helyet. Uo. 3–4.

⁷⁴ SZALMA 1979: 83–106.

⁷⁵ SZALMA 1979: 91.

⁷⁶ SZALMA 1979: 100.

⁷⁷ SZALMA 1979: 98–99.

„területeken folyó kutatásoknál [...] egy-egy új javaslat vagy módszer bevezetése további előkészítő, esetleg kutatómunkát igényel. E területen a kutatások fő eredményének azok a belügyi munka színvonala emelését célzó [...] munkák tekinthetők, amelyek az egyes szolgálati dokumentumok előkészítését, az oktató-nevelő munka fejlesztését is szolgálják. A kutatások e követelménynek alapvetően megfeleltek. Ezt az is bizonyítja, [...] 100 hasznosítható tanulmány, köztük 11 kandidátusi disszertáció készült el. Ebből mintegy 60, különkiadvány formájában az érintett szervek vagy szakemberek kezébe került.”⁷⁸

A kutatási tervek végrehajtásában — a menet közbeni személyi cseréket nem számítva — mintegy 226 fő vett részt. A tervidőszak alatt első alkalommal védte meg a Szovjetunióban, állambiztonsági munkához kapcsolódó témájú disszertációját egy kutató, és először szerzett belügyi dolgozó hadtudományi kandidátusi fokozatot. 1981 előtt egy kandidátus szerzett doktori fokozatot operatív munkához kapcsolódó doktori értekezésével. A BM Tudományos Tanácsa öt alkalommal ülésezett 1976 és 1980 között. Az értékelés szerint szélesedtek a nemzetközi tudományos kapcsolatok 1981–1982-re. Két tudományos fokozattal rendelkező kutató végzett közös kutatásokat szovjet szakemberekkel bűnügyi, illetőleg állambiztonsági munkához kapcsolódó pszichológiai témában.⁷⁹ A tudományos munka hasznosítását és szélesebb körben való ismertetését segítette elő — a kutatóhelyi kiadványokon és a BM IV/II. (Személyügyi) Csoportfőnökség⁸⁰ különkiadványain túl — a *Belügyi Szemle Tudományos Élet* rovata.⁸¹ Az 1. kutatási főirány teljesítése tekintetében:

„e témák az összes tervezett kutatásoknak körülbelül a felét tették ki, a kutatóhelyi megoszlás szerint pedig az állambiztonsági területek domináltak. [...] A tervezett 65 témából 31-et fejeztek be, 12-öt töröltek, s a következő időszakra 22 húzódott át.”

A 1. főirányon belüli „a megelőzésre, a felderítésre egyaránt ható témák” szempontjából született a legtöbb terven kívül kutatott és befejezett kutatás (49 db).

„A befejezett és a folyamatban lévő kutatások jelentősek, különösen vonatkozik ez a [...] BM III/I., III/IV. Csoportfőnökségre [...] a Rendőrtiszti Főiskolára és a Tudományszervezési Osztály kutatásaira. Ezek egy része úttörőmunkának tekinthető, mert konkrét gya-

⁷⁸ SZALMA 1982: 12. Hivatkozik rá továbbá: RÉVÉSZ 2004: 42, RÉVÉSZ 2007: 82.

⁷⁹ SZALMA 1982: 13.

⁸⁰ A IV. (Személyügyi) Főcsoportfőnökség 1979-es átszervezése alkalmával a IV/II. (Oktatási és Közművelődési) Csoportfőnökség irányítása alá került a IV/II-1. (oktatási) Osztály, a IV/II-2. (közművelődési) Osztály, a Belügyi Szemle Szerkesztősége, a Magyar Rendőr Szerkesztősége, a Film Alosztály, a Kiadói Alosztály, mint központi szervek. A IV. Főcsoportfőnökség szervei voltak a BM IV/I. (Személyzeti) Csoportfőnökség, a BM IV/II. (Oktatási és Közművelődési) Csoportfőnökség, a BM Tudományszervezési Osztály, és a Rendőrtiszti Főiskola. HU-ÁBTLL 4.2. 10-22/27/1979. 7-8.; lásd továbbá: RÉVÉSZ 2004, 38, 41., RÉVÉSZ 2007, 80.

⁸¹ SZALMA 12–16. „A Tudományszervezési Osztály már az 1970-es évek közepén javaslatot tett egy belügyi tudományos folyóirat megjelentetésére, erre azonban a Tájékoztatási Hivatal hozzájárulása híján, valamint papír és nyomdai kapacitáshiány miatt nem kaphatott engedélyt. A megoldást az egyes szervek eseti, vagy változó rendszerességgel megjelenő saját kiadványaiban, de főleg az ekkor már a hazai jogtudományon belül is elismert belügyi szakfolyóiratban, a Belügyi Szemlelben kellett keresni. 1976-tól a Szemle külön rovatot nyitott Tudományos élet címen, amelynek szerkesztését a Tudományszervezési Osztályon dolgozó tudományos szerkesztő végzi az osztályvezető és a főszerkesztő kettős alárendeltségében.” ÚJHELYI 1989: 128.

korlati hasznosságuk mellett egy új szaktudományok kialakításának — nevezetesen az állambiztonsági és bűnügyi operatív tudományok — megalapozását vagy legalábbis fejlesztését is jelenthetik.”

— mondta ki az értékelés.⁸² A kutatóbázisok együttműködését jól prezentálja a IV. Főcsoportfőnökség tájékoztató kiadványa, mely a BM Tudományos Tanácsának üléséről közvetít 1984-ből.⁸³ Az ülésen a BM Rendőrtiszti Főiskola és a BM III/IV. Csoportfőnökségeknél folytatott tudományos munka eredményeiről és problémáiról zajlott eszmecsere. A középtávú tervidőszakra jóváhagyott kutatások témái a csoportfőnökségen szociálpszichológiai vonatkozásokat is érintett.⁸⁴ Előnyként kerül feltüntetésre, hogy más szervektől, például a III/I. Csoportfőnökségtől is kaptak kutatókat, s kérésre ők is biztosítottak más szerveknek szakembereket. Az együttműködést a társkutatóhelyekkel nagyon jelentősnek tartották és rendszeres volt az együttműködés a III/I., és Rendőrtiszti Főiskolával,⁸⁵ eseti alkalmakkor pedig a III/II. és III/III. Csoportfőnökségekkel.⁸⁶

A BM III/I-10. Osztály Pszichológiai Csoportjának és Laboratóriumának felállítása

A BM hírszerzésért felelős (III/I.) csoportfőnökségén már 1969-et megelőzően, tehát a BM központilag szervezett és irányított tudományszervezési rendszere kialakítása előtt történtek intézkedések, melyek a területet érintő pszichológiai kutatások megindítását irányozták elő. A következőkben áttekintő jelleggel mutatom be a lélektani kutatások szervezett és ellenőrzött keretek közötti bevezetését a szervezeten belül, illetve, hogy az miképpen kapcsolódott be a teljes belügyi kutatási szisztémába és a BM első Távlati Tudományos Kutatási Tervébe az 1970-es évek közepén.

1967 áprilisában egy, a hírszerző munka helyzetéről, a hírszerzés néhány elvi kérdésére és az ötéves fejlesztési tervére készült javaslatban a személyzeti munkát illetően, kádérátcsoportosítást irányoztak elő — a BM más szerveitől — a hírszerzéshez.⁸⁷ A tervek szerint „kipróbált” és tapasztalatokkal rendelkező hírszerzőkkel kívánták megerősíteni az állományt. A felvételeket és átvételeket érintő személyi ellenőrző munka szempontjából szükségesnek látták megszi-

⁸² SZALMA 1982: 12–16.

⁸³ HU-ÁBTL 4.1. A-3008/60.

⁸⁴ *A pszichológia, pedagógia és a szociológia egyes törvényszerűségeinek alkalmazási lehetőségei, a hazafias alapon történő kiválasztás, tanulmányozás, beszerzés és a hálózat vezetésében, nevelésében, a katonai elhárítás területén* című, Kovács Károly r. őrnagy által készített kutatás elkészültét az év végére várták. Uo. 46–47. Kovács Károlynak már 1976-ban is készült szociálpszichológiai témában munkája: *Pszichológiai és szociológiai tényezők a katonai elhárítás információszerző munkájában*. Hivatkozik rá: HANKISS 2022: 226; RÉVÉSZ 2005: 51; RÉVÉSZ 2007: 90. HU-ÁBTL 4.1. A-3017/24.

⁸⁵ „Az oktatási tevékenység fenti áttekintése részben érzékelteti, hogy miért tekintette a Főiskolát a belügyminisztérium a belügyi tudományos tevékenység legfontosabb kutatóhelyének, másrészt tapasztalható az is, hogy az oktatókutató tevékenységet folytató főiskolai gárda nagyrészt — érthetően — a belügyi praxis operatív feladatainak művelői köréből kerültek ki. Ezt — valamint a Főiskolán folyó állambiztonsági kutatómunka egyéb irányait — érzékelteti a vonatkozó tananyagok, szakdolgozati és fordítási anyagok alapján készült változat is” — értekezett a témáról Révész Béla. Révész 2017: 30.

⁸⁶ HU-ÁBTL 4.1. A-3008/60, 51–57.

⁸⁷ HU-ÁBTL 1.11.4. 67-18/a/68.

gorítani a felvétel elveit és az ellenőrző intézkedéseket. A későbbiek tekintetében fontos pontja volt a javaslatnak, hogy növelni kellett a hírszerzési ágazat szerepét és befolyását a személyzeti kérdésekben. A javaslat leszögezi, hogy addig a jelöltek általános jellegű ismereteket kaptak az Idegen Nyelvi Főiskolán,⁸⁸ ahol az oktatás mélysége, szakszerűsége és kapcsolata a hírszerző munka aktuális problémáival felszínes volt. Ennek okán az ötéves fejlesztési tervben kitűzésre került, hogy kizárólag a hírszerzés számára önálló szakiskolát állítsanak fel.⁸⁹ A fejlesztési terv a lélektannak mint alkalmazott tudománynak a fontosságát hangsúlyozza a hírszerző munka folyamataiban és amellett, hogy egy állandó és tudományos alapokra építkező pszichológiai csoport létrehozását sürgeti, általánosan is nagyobb szerepet kívánt neki szánni a perspektivikus tervezésben. Ugyanakkor a hírszerző tiszteket a pszichológia munkájukban is alkalmazható eredményeinek elsajátítására kívánták ösztönözni:

„A hírszerző munka elvi és gyakorlati menetébe be kell kapcsolni a lélektant, mint alkalmazott tudományt. Több, erre alkalmas hírszerző tisztet inspirálni kell — megfelelő tanulási feltételek biztosításával — hogy e tudományágból képesítést szerezzenek. Emellett egy-két éven belül hivatásos szakemberekből — kisebb — állandó csoportot kell létrehozni, amely a hírszerző munka néhány fontos folyamatát pszichológiai szempontból tanulmányozva kialakítja e tudományág alkalmazásának legfontosabb elveit és módszereit. Később a hírszerzés elvi és perspektivikus tervezésében e tudománynak egyre nagyobb szerepet kell biztosítani.”⁹⁰

A hírszerző tisztek feladatokkal való megbízásánál és az új felvételeknél meg kellett teremteni a képességvizsgálat olyan rendszerét, mely figyelembe vette a hírszerző munka speciális igényeit. Az egyes szakterületeken belül pedig elő kellett segíteni az elemző-értékelő munkát annak érdekében, hogy a lehetővé váljon, hogy a saját és az „ellenség” tevékenységének elemzése „tapasztalati tényezőkön” alapuljon, illetve, hogy tudományos kutatások és analízisek útján történjen.⁹¹ A javaslat tükrözi a pártdokumentumokban is olvasható, hatvanas évek közepén felmerült „újszerű igényt” a lélektani módszerek alkalmazásának fejlesztését illetően.

A III/I. Csoportfőnökségen belüli személyügyi munkával kapcsolatos átszervezéseket a következő év elején indították meg. 1968 januárjában javaslatot tettek a 10. (Személyügyi és Kiképzési) Osztály felállítására.⁹² A hírszerzés ötéves fejlesztési tervére a Politikai Bizottság hírszerzési káderhelyzetével kapcsolatos és a Minisztertanács 3307. számú határozatára hivatkozó javaslat szerint:

⁸⁸ Idegen Nyelvi Főiskola: A BM Idegen Nyelvi Főiskolán feladata a III/I. és III/II. Csoportfőnökség utánpótlásának biztosítása volt. A mindenkori igényeknek megfelelően alakították ki a különböző nyelvszakokat. HU-MNL-OL-XIX-B-1-z 10-64/4/1964, 1.

⁸⁹ Melyet a később ismertetett „BM Műszaki Tanfolyam” fedőnéven állítottak fel 1969-ben.

⁹⁰ HU-ÁBTL 1.11.4. 67-18/a/68, 49–50.

⁹¹ Uo.

⁹² HU-ÁBTL 1.11.4. 67-146/68. A dokumentumra hivatkozik: TÓTH 2011: 15–16. A javaslatban még Kutató- és Kiképzési Osztályként szerepelt, de tekintettel arra, hogy „a 10. osztály a tervezet szerint személyügyi, káderkutató és tanulmányi-kiképzési feladatokat lát el. Ennek megfelelően kellene elnevezését pontosítani, mivel a »kutató« szó önmagában félreértésekre adhat okot. /Operatív kutató munkával ugyanis nem foglalkozik/” — a véglegesített neve a szervnek Személyügyi és Kiképzési Osztály lett. HU-ÁBTL 1.11.4. 67-1007/68, 2.

„A hírszerzés személyügyi munkája komplex egészet képez, amely a hírszerző központ egyik legfontosabb feladatköre. A személyügyi munka alapvető láncszeme a vezetők folyamatos nevelőmunkája. Mindemellett a hírszerző jelöltek felkutatása, tanulmányozása, ellenőrzése, a hírszerző tiszti állomány munkába állítása, mozgatása és folyamatos képzése speciális és munkaigényes fontos folyamat, amely szakosított szolgálat — a hírszerzés vezető apparátusával szorosan összehangolt — munkájának eredményeképpen jön létre.”⁹³

Az osztály feladatának szánták, hogy kidolgozza a

„részletes felvételi követelményeket, politikai, képességbeli, fizikai és pszichikai, alkalmassági, valamint biztonsági szempontból. A felvételi követelmények megállapításánál megszervezi a jelöltek tanulmányozását, ellenőrzését. Alkalmazza a tudomány e téren elért eszközeit /személyiség, képesség és pályaalkalmassági vizsgálatok/, amelyek hozzásegítenek a jelöltek jobb megismeréséhez.”⁹⁴

Az osztály keretein belül tervezték kialakítani

„a hírszerzés munkamódszereit figyelemmel kísérő, azokat elemző részlegét. Gondoskodni kell a módszertani elemzés eredményeinek és tapasztalatainak alkalmazásáról, elterjesztéséről”

— szolt a javaslatban.⁹⁵

1968 júliusában három alosztályból (Kutató — VIII., Személyügyi — IX., Tanulmány-Kiképzési — XI.) létrejött a Személyügyi és Kiképzési (III/I-10.) Osztály.⁹⁶ Feladatait a III/I. Csoportfőnökség 1968. augusztus 5-én kiadott ügyrendjében szabályozták és véglegesítették. Feladatai között volt, hogy a hírszerző munkára alkalmas jelölteket felkutassa, huzamosabb időn keresztül folytassa tanulmányozásukat, sokoldalú ellenőrzés alapján biztosítsa a hírszerző-utánpótlás általános és időről időre kialakuló konkrét igényeit. Feladata volt továbbá, hogy a hírszerző állomány iskoláztatásának, a szakmai és idegennyelvi kiképző munka elvi, gyakorlati szervezését biztosítsa, és szakirányítást gyakoroljon a („Műszaki Tanfolyam” fedőnevű) hírszerző iskola felett. Ezek mellett módszertani elemző munkát végzett a hírszerző munkában alkalmazandó új módszerek kutatása, elterjesztése érdekében. A hírszerzés osztályvezetőivel szoros együttműködésben figyelemmel kísérte a káderek fejlődését az esetleges rendellenességek idejében való észlelése, a szükséges intézkedések (ellenőrzések, prevenciók) megtétele céljából. Figyelemmel kísérte, segítette, ellenőrizte a káderfejlesztési tervek elkészítését, végrehajtását és szükség esetén módosításukra tett javaslatot, megszervezte a hírszerzés állományának speciális nyilvántartását, és biztosította annak folyamatos vezetését. Továbbá az osztály a Belügyminisztérium személyügyi szerveivel összehangoltan végezte munkáját, érvényesítve a káder-

⁹³ Uo. 1.

⁹⁴ Uo.

⁹⁵ Uo. 2.

⁹⁶ HU-ÁBTL 1.11.4. 67-1007/1968; Tóth 2011: 15–16.

munka valamennyi területén a Belügyminisztérium személyzeti munkájának elveit.⁹⁷ A személyzeti munka hatékonyságának növelése érdekében szabályozásra került az III/I-10. Osztály együttműködése a BM Személyzeti Osztályaival:

„A hírszerzésre alkalmas jelöltek kutatása és tanulmányozása folyamatos, a személyzeti szervek közötti szoros együttműködése eredményeképpen jöhet létre. A hírszerzés személyügyi és kiképzési osztályának munkatársai konkrét munkakapcsolatot alakítanak ki a BM személyzeti szerveinek munkatársaival, s együtt alakítják ki tevékenységüket.”⁹⁸

Az III/I-10. Osztály 1969. évi munkatervjavaslata szerint az osztály

„létrehozásával kialakult, a III/I. Csoportfőnökség állományába beilleszkedett kádermunka végzéséhez szükséges szervezet, amely lehetővé teszi az igényeknek megfelelő káderfejlesztő és nevelő módszerek kibontakozását. Az osztály feladatait ennek megfelelően a hírszerzés előtt álló új és megnövekedett követelményekhez lehet szabni.”⁹⁹

1969-ben az osztály fő feladata volt, hogy jelentős előrelépést tegyen a káderutánpótlás biztosításában és „politikailag, szakmailag magasan képzett” kádertartalék kialakításában. A módszertani feladatok között szerepelt, hogy 1969. júniusig a Kutató Alosztály egy pszichológust állítson be a munkafolyamatokba.¹⁰⁰

1969 áprilisában előadást tartott Csordás László,¹⁰¹ a III/I-10. osztály vezetője a III/I. Csoportfőnökség vezetői értekezletén, ahol megvitatásra került a *Pályázat kiírása szakdolgozatok elkészítésére* című napirendi pont.¹⁰² A hírszerzőiskola tananyagának korszerűsítése és a személyi állomány szakmai továbbképzése érdekében kívánták összegyűjteni a felhalmozódott tapasztalatokat, s az elkészített és a Tanulmányi Bizottság által elfogadott szakdolgozatokért tiszteletdíjat tűztek ki (23-25 oldalért 1000-1200 forintot). Öt fő pályázati témacsokor került meghirdetésre hálózatépítés, összeköttetés, ügynökség telepítése, az ellenséges biztonsági szervek és „egyéb” kategóriákban. A témák között volt például: „a beszerzés lélektani problémái: A beszerző személye, követelmények. A beszerzés helyének és idejének kiválasztása. Motiváció a tartós együttműködéshez. Félelemérzés megszüntetése”; „az ügynökség nevelésének, vezetésének lélektani problémái: A személyes kapcsolattartás problémái. A kapcsolattartó hírszerző tiszttel szemben támasztott követelmények.” „Ügynök — hírszerzőtiszttel viszonya”; „személyes összeköttetés az ügynökséggel: Ügynökhelyzeti összefüggések. Nevelés-vezetés.

⁹⁷ HU-ÁBTL 1.11.4. 67-1007/68. Közli: Tóth 2011: 15–16; Bank 2014: 4.

⁹⁸ HU-ÁBTL 1.11.4. 67-146/68. A hírszerzőjelöltek kiválasztása és tanulmányozásának legfontosabb elvei voltak politikai megbízhatóság, a származás, az erkölcsi megbízhatóság, valamint a hírszerző munkára való alkalmasság. A tanulmányozást és ellenőrzést a személyzeti szervek munkatársai közösen végezték meghatározott szempontok szerint. Uo.

⁹⁹ HU-ÁBTL 1.11.4. 67-16-327/1969.

¹⁰⁰ Uo.

¹⁰¹ Csordás László 1968. június 1. és 1979. november 30. között töltötte be a III/I-10. Osztály osztályvezetői pozícióját. 1948-ban elvégezte az MDP négyhetes pártiskoláját, 1949-ben az ÁVH kéthónapos operatív iskolát, 1950-ben a Dzerzsinszkij Államvédelmi Tisztiskola egyéves képzését, 1952-ben a BM Idegen Nyelvi Főiskoláját, 1962-ben a 2 hónapos vezető-továbbképző tanfolyamot, 1976-ban a Rendőrtiszti Főiskolán állambiztonsági szakot, majd 1981-ben két hónapos vezető-továbbképző tanfolyamot végzett.

¹⁰² HU-ÁBTL 1.11.4. (13. d.) I. s. 141, 282–286.

Konspirációs problémák. Találkozó legendák jelentősége. Találkozók optimális időtartama”.¹⁰³ A korábban említett, 1969. június 14-én kiadott 007. számú paranccsal felállított BM Műszaki Tanfolyam fedőnévre hallgató hírszerzőiskola a BM oktatási rendszerében konspirált intézményként jött létre. A BM III/I. Csoportfőnökség hírszerzőtisztok kiképzése és az állomány szakmai felkészültségének növelése érdekében létrehozott iskolája kezdetben egyéves, majd kétéves, nappali tagozatú képzésekkel operált. Kettős alárendeltségben működött: egyrészt a BM oktatási rendszerének egyik szakintézménye volt, másrészt szervezési, pedagógiai és módszertani vonatkozásban a BM IV/I. Csoportfőnökség vezetőjének irányítása és ellenőrzése alá tartozott. Másrészt a

„hírszerzés szempontjainak érvényesítése, a szakkiképzés irányítása és ellenőrzése, valamint az iskola hallgatóinak kiválasztása a BM III/I. Csoportfőnökség vezetőjének jogköre”

volt.¹⁰⁴ 1969. november 20-án látott napvilágot egy, a lélektan bevezetését előkészítő munkát tárgyaló feljegyzés.¹⁰⁵ Eszerint

„a lélektan tudatos alkalmazása eddig az állambiztonsági munkában igen szűk területekre — úgyszólván csak a vizsgálati szervek munkájára — korlátozódott. Csoportfőnökségünkön is csak egy-két éve született meg az a felismerés, hogy nemcsak létjogosultsága van a lélektan alkalmazásának a hírszerző munkában, hanem egyre inkább szükséges is. Ennek a felismerésnek jegyében születtek azok a döntések, intézkedések, szervezeti lépések, amelyek hivatottak felszámolni a sok éves elmaradást, amelyeknek elő kell készíteniük, meg kell alapozniuk a lélektan hírszerző munkában való gyakorlati alkalmazását.”

A feljegyzés szerint tájékozódással, ismeretszerzéssel, irodalom összegyűjtésével kezdték a munkát.

„Elsősorban azt szerettük volna tudni, hogy a Szovjetunió állambiztonsági szerveinél általában és különösen a hírszerzésnél, mely területen, hogyan használják fel a lélektan tudományos eredményeit.”

Információkat kértek továbbá a lengyel, bolgár és keletnémet állambiztonsági szervektől a pszichológia állambiztonsági munkában való alkalmazásáról:

„a kölcsönös információ- és tapasztalatcserére a jövőben kerül sor, különösen a tekintetben, hogy milyen tesztek lehet és célszerű alkalmazni a hírszerzéshez kerülő jelöltek képességeinek, alkalmasságának megállapítására”.¹⁰⁶

¹⁰³ Uo.

¹⁰⁴ HU-MNL-OL-XIX-B-1-az 10-21/7/1969.

¹⁰⁵ HU-ÁBTL 1.11.4. 67-16-1364/69.

¹⁰⁶ Uo.

A feljegyzés szerint fontos intézkedést jelentett Benedek László pszichológus beállítása a 10. Osztály keretében, aki első lépésként elsajátította az operatív anyagokat, megismerkedett a hírszerző munkával, hogy ezen ismeretek birtokában kimunkálhassa a hírszerzésnél alkalmazandó „speciális alkalmasságvizsgáló tesztek”. A szervezeti intézkedések között határozat született arról, hogy a csoportfőnökség orvosa és pszichológusa a jövőben fokozottan vizsgálják az új felvételesek és a hírszerző iskolára kerülők egészségügyi és pszichológiai alkalmassági állapotát. A későbbiekben munkacsoportot is terveztek létrehozni — pszichológusokból képzett operatív tisztekből — amely az elképzelések szerint összegyűjtötte a csoportfőnökség hálózatiépítő munkájában megnyilvánuló, de nem tudatosan alkalmazott pszichológiai módszereket. E tapasztalatok és egyéb ismeretek feldolgozása által szándékoztak elkészíteni az *Operatív pszichológia* című tananyagot a hírszerző iskola hallgatóinak oktatásához és a teljes állomány továbbképzéséhez.¹⁰⁷

1971. november 16-ára elkészült a III/I-10. osztály Pszichológiai Csoportjának távlati munkaprogramja,¹⁰⁸ melyben a következő évek feladatait részletesen meghatározták.

„A pszichológiai tudomány elméleti és gyakorlati eredményeinek felhasználása a hírszerzésnél az eddigieknél gyorsabb ütemű fejlődést kíván. Az operatív munka pszichológia eszközével való segítése önálló pszichológiai csoport létesítését teszi szükségessé a kiválasztás és alkalmasság megállapítása, az elméleti témák kidolgozása, a kísérleti kutatótevékenység megvalósítása, a pszichológia eddig feltárt eredményeinek a személyi állomány hírszerző feladatai végrehajtásában való felhasználása, az operatív tisztek hivatásérzetének, harckészültségének a pszichológia eszközével való fokozása stb. megoldása érdekében.”

A feladatokat négy fő csoportra osztották: segítségnyújtás a káderutánpótlás területén,¹⁰⁹ az ügynökséggel folyó munkában felmerülő pszichológiai problémák megoldása,¹¹⁰ az illegális szolgálat terén való hatékonyabb és differenciáltabb pszichológiai munkaprogram kimunkálása¹¹¹ és a vezetés és személyzeti munkát elősegítő tényezők kimunkálása.¹¹² A feladatok elvégzése többéves munkát igényelt, de a szervezeti alapok biztosítását 1972 végéig kívánták megoldani. Az ütemterveket a távlati munkaprogramból készítették el. A munkaprogram elkészítését megelőzően már elvégezték a képesség és alkalmassági vizsgálatok módszerének és differenciált követelményrendszerének kidolgozását, az 1971. évben minden felvételre kerülő jelöltek pszichológiai vizsgálatnak vetettek alá, felállították a Pszichológiai Laboratóriumot, megkezd-

¹⁰⁷ Az anyag 1982-re készült el. ÁBTL 4.1. A-3121/1; ÁBTL 4.1. A-3121/3. A második kötetet a kutatás során eddig nem leltem fel.

¹⁰⁸ HU-ÁBTL 1.11.4. 67-16-1257/71.

¹⁰⁹ A Kutató Alosztály által felvételre javasolt jelöltek pszichológiai vizsgálata, személyes beszélgetések lefolytatása, alkalmasságuk és beválásuk megállapítása. Uo.

¹¹⁰ „A szakmai feladatok eredményességének biztosítása a pszichológiai törvényszerűségek és módszerek felhasználása, a különböző funkcionális osztályok igényeinek megfelelően, az ügynökök kiválasztása, pszichológiai felkészítése bonyolultabb feladatok pszichikai elemzése és javaslatok kidolgozása terén”. Uo.

¹¹¹ „A felvételekre kerülő személyekkel szembeni speciális követelmények elkészítése és fokozatos bevezetése; aktív segítségnyújtás az illegális szolgálat munkatársainak, az emberekkel való foglalkozás pszichológiai sajátosságainak megismertetése és a telepítésre kerülő illegális munkatársak felkészítésénél alkalmazható pszichológiai elvek és gyakorlati eszközök felhasználásában.” Uo.

¹¹² Uo.

ték a csoportfőnökség és a Műszaki Tanfolyam állományának pszichikai oktatását, az ügynökök kiválasztásában való segítségnyújtást és az operatív pszichológia kérdései kidolgozását, annak kiképzésben való alkalmazását. A mellékletekben részletezik a pszichológiának az operatív munkában való alkalmazásával foglalkozó operatív tisztek 1972–1973-ban feldolgozásra kerülő kutatási témáit, illetve dr. Benedek László¹¹³ és Rapcsák Mihály¹¹⁴ pszichológusok egyéni munkatervét az 1972. évre.¹¹⁵ A III/I-10. Osztály Kiképzési Alosztálya a csoportfőnökség Tanulmányi és Módszertani Bizottságának elvi iránymutatása mellett az 1969 és 1971 között 47 db kiadványt 5406 oldalnyi terjedelemben adott „közkézre” az állomány szakmai felkészültségének növelése, az ismeretek „közkinccs” tétele érdekében. A kiadványok a kezdeti időszakban (1969/70-ben) a szovjet tananyagok, tanulmányok, lefordított lektorált példányai voltak. A kiadványok összetétele ezt követően egyrészt a hírszerző iskola megindulása után, a tanári kar által készített tananyagokkal (7 db, 415 oldalnyi terjedelemben), másrészt a Tanulmányi és Módszertani Bizottság által kiírt pályázati felhívás hatására a csoportfőnökség tapasztalt hírszerzőtisztjei által készített 6 db tanulmánnyal, illetve 1 db tájékoztatóval (911 oldalnyi terjedelemben) bővült. Ezt a tendenciát a jövőben is erősíteni kívánták, és továbbra is szorgalmazták a tananyag és tanulmánykészítő tevékenységet. A kiadói tevékenység szervezeti keretét és formáját megfelelőnek tekintették, habár a meglévő nehézségek (gépírási kapacitás, sokszorosítási és könyvkötési gondok) miatt az anyagok jelentős része csupán 5-10 példányban jelent

¹¹³ Dr. Benedek László rendőr alezredes, kiemelt főoperatív tiszt (született 1925-ben Újszászon) 1969. április 1-jén csatlakozott a III/I-10. Osztályhoz mint pszichológus szakértő. Benedek 1945-ben lépett be a kommunista pártba, 1949-ig fizikai munkásként dolgozott, s közben több pártiskolát, továbbá „tiszt” iskolát végzett. A Honvédségnél és a KISZ-ben végzett munkájáért több kitüntetésben részesült. 1956-ban, a forradalom alatt a karhatalomnál teljesített szolgálatot (a II. Rákóczi Ferenc Katonai Középiskolában mint politikai osztályvezető-helyettes és ifjúsági vezető). 1957-ben a KISZ Központi Bizottság munkatársa lett, s két éven át párttitkár volt. Innen mint pártösztöndíjas került az ELTE Bölcsészettudományi Karára történelem-pedagógia szakra, melyet 1965-ben fejezett be. Ez időben félállásban az MTA Pszichológiai Bizottságának szaktitkári teendőit is ellátta, majd 1965-től egész állásban. 1965 és 1967 között elvégezte a pszichológia szakot. A Moszkvában megrendezett Nemzetközi XVIII. Pszichológiai Kongresszusra kiküldését mind az MTA Személyzeti Osztály, mind az MSZMP támogatta. Benedek 1973. június 16-án summa cum laude minősítéssel bölcsészettudományi doktori címet szerzett. Kandidátusi értekezése 1977-ben készült el, *Pszichológiai módszerek alkalmazása speciális beosztásban dolgozó állami alkalmazottak körében* címmel (HU-ÁBTL 4.1. A-3119). 1980. január 31-ig töltött be kiemelt fő-operatívpszichológusi pozíciót az osztálynál, amikor is nyugállományba helyezték a szolgálat felső korhatára elérése miatt. HU-ÁBTL 2.8.2.1. - I. t. - 329.

¹¹⁴ Dr. Rapcsák Mihály rendőr alezredes (született 1926-ban) 1969. október 1-jén került áthelyezéssel a BM III/I-10. Osztály állományába, kiemelt főoperatív beosztásba, ahol mint pszichológus végezte munkáját 1978 februárjáig. Rapcsák 1946-ban lépett be a kommunista pártba, 1948-ig esztergályossegédként dolgozott, majd önként vonult be katonai szolgálatra. 1949 nyarán elvégezte a Petőfi Politikai Tiszt Akadémiát, s ettől fogva mint hivatásos honvédtiszt teljesített szolgálatot különböző beosztásokban (előadó, instruktor, tanszékvezető). Időközben elvégezte a Sztálin Akadémiát. Az 1956-os forradalom és szabadságharc alatt mint karhatalmista, fegyveres szolgálatot teljesített. 1959-ben középiskolai tanári diplomát szerzett az ELTE pedagógia-lelektan szakán. 1965-től 1969 őszéig a HM PVOP (Polgári Védelem Országos Parancsnokság) hadműveleti osztályán teljesített szolgálatot, mint elvi-tervező főtitkár. 1969. október 1-jén áthelyezéssel került a III/I-10. Osztály állományába. 1957-ben Munkás-Paraszt Hatalomért Emlékérem, 1975-ben a Haza Szolgálatáért Érdemrend arany fokozata kitüntetésben részesült. Minősítési lapja szerint 1957 és 1969 között a hadseregnél szerkesztői és tanári munkakörben dolgozott, és 1969. októberi áthelyezése után 1971 júniusától töltött be pszichológusi pozíciót. Rapcsák a felsoroltakon túl 1968-tól kezdve a Nemzetközi Sportpszichológiai Társaság, 1966-tól pedig az MTA Pszichológiai Társaság rendes tagja volt. Rapcsák Mihály és Benedek László viszonyát illetően Benedek 1969. november 4-én írt véleménye alapján elmondható, hogy közös munkájuk kezdetén már több mint egy évtizede ismerték egymást. A pszichológus által írt vélemény alapján a II. Rákóczi Ferenc Katonai Középiskola politikai osztályán dolgoztak együtt. Rapcsák Mihálynak 1978. február 8-án szűnt meg állományviszonya elhalálozás miatt. HU-ÁBTL 2.8.2.1. - I. t. - 291.

¹¹⁵ Uo. 1., 2. és 3. mellékletek.

meg. Annak érdekében, hogy mindenki, akit „illetett”, hozzá tudjon férni, megszervezték az anyagok köröztetését. Az osztályokon történt áttanulmányozás után mindegyikből egy példányt a könyvtárban és egy példányt a hírszerzőiskolán helyeztek el véglegesen. A meglévő nehézségek ellenére úgy látták, hogy a megindult oktatói tevékenység fokozható, és a következő évre összesen kb. 21 kiadvánnyal számoltak.¹¹⁶ A III/I-10. Csoportfőnökség Személyügyi és Kiképzési Osztályának első használatra történt kiadványai számos, az állambiztonsági munkában alkalmazható tudományos eredményt tett közzé a belügyi berkekben egészen 1989-ig.¹¹⁷

A Rendőrtiszti Főiskola Állambiztonsági Tanszéke és a BM III. Főcsoportfőnökség együttműködését illetően kiváló példa az 1972-ben Dr. Györök Ferenc, az RTF főiskolaparancsnoka által tett felterjesztés, melyben *Az állambiztonsági operatív munka alapelvei* című tantárgy tantárgykészítési programjának előkészítését tárgyalják. Az előadásjegyzetet először ideiglenes jelleggel készítették el, véglegesítésüket a III. Főcsoportfőnökség vezetőiből álló bizottság hagyta jóvá. Például *A beszerzési jelölt kiválasztása és tanulmányozása (A beszerzések előkészítésének, végrehajtásának általános elvei és módszerei. A titkos megbízott és az ügynök beszerzésének folyamata)* című tantárgyat Harangozó Szilveszter és Gergely Attila r. ezredes (a Rendőrtiszti Főiskola Állambiztonsági Tanszékének vezetője) készítette elő.¹¹⁸ 1972. december 8-án Györök meghívta a III/I. Csoportfőnökség képviselőit vezetői értekezletre, ahol napirendi pontként az Állambiztonsági Tanszék által készített, *Az ellenség tanulmányozása* című tantárgy 1971/72. évi oktatási tapasztalatairól, az oktató-nevelő munka további feladatairól szóló jelentés megvitatása volt napirenden.¹¹⁹ A jelentéssel egyetértett Gergely Attila tanszékvezető. A tantárgy első évi oktatása során szerzett tapasztalatok igazolták, hogy önálló tantárgyként való szerepeltetése szükségszerű és helyes döntés volt, megfelelt az általános oktatási politikai célkitűzéseknek és speciális szakmai elvárásoknak. A jelentés szerint az 1971/1972. oktatási évben az RTF Állambiztonsági Tanszéke — a szovjet tanácsadók¹²⁰ segítségével és az illetékes operatív Csoportfőnökségek vezetőinek aktív közreműködésével — alapvetően teljesítette a tananyagbázis létrehozásával, a tantárgy oktatásának megszervezésével kapcsolatos feladatokat. Igényként merült fel a tantárgy oktatásával kapcsolatban, hogy az egyes elhárítási területek vezetői személyesen is kapcsolódjanak be a tantárgy oktatásába, előadások és konzultációk tartásával segítsék elő az egyes témák tudományos igényű megközelítését, a helyes szemlélet kialakítását. Javasolták, hogy különös tekintettel a BM III/I., III/II. és a III/III. Csoportfőnökségek vezetői ösztönözzék beosztottaikat „az imperialista hírszerző, elhárító és

¹¹⁶ HU-ÁBTL 1.11.4. 87. sz. n. *A Kiképzési Alosztály 1969–1971 között megjelent kiadványairól, és az 1972. évi tervekről jelentés*. 1971. november 30.

¹¹⁷ Az 1970-es évektől folyamatosan megszorodó és növekedő számú belügyi használatra szánt lélektani témájú tananyagok, munkák és kutatási eredmények számát észrevételezi: JOBST 2004: 306, illetve Révész Béla felhívta a figyelmet a hetvenes évek BM távlati tudományos kutatási terveiben szereplő pszichológiai-szociálpszichológiai (módszertani) kutatások túlsúlyára. Révész 2004: 50.

¹¹⁸ HU-ÁBTL 1.11.4. 015-7/8/1972.

¹¹⁹ HU-ÁBTL 1.11.4. 015/16/132/72.

¹²⁰ A szovjet vezetés a tanácsadók intézményét többek között arra használta, hogy nyomást gyakoroljon a szovjet tömb országainak politikai vezetésére, egyben ellenőrizze azok belső fejlődését. Jelenlétük 1949 közepére állandósult, s részt vettek mind a gazdasági, mind a társadalmi élet szféráiban. A tanácsadók egyben összekötő csatornát is képeztek Moszkva és az egyes országok kommunista vezetése között, munkájuk legfontosabb része a tájékoztatás volt. Az első szovjet tanácsadók már 1945-ben megjelentek Magyarországon az erőszakos vezeteknél. BARÁTH 2010: 357–387.

egyéb ellenséges szervezetek, valamint a belső ellenség tevékenységének” elemzésével kapcsolatos tudományos kutatómunkába való bekapcsolódásra.

„A kutatómunka elősegítése érdekében javasoljuk intézményesen biztosítani a kijelölt kutatók számára anyagok tanulmányozásának, feldolgozásának lehetőségét és formáit”

— szólt a javaslat.¹²¹ Emellett kérték és igényelték a Szovjetunió állambiztonsági szervei, illetve állambiztonsági oktatási intézményei gazdag tapasztalatainak rendelkezésre bocsátását.¹²²

A III/I. Csoportfőnökség 1974. szeptember 30-án megküldte a Tudományszervezési Osztály vezetőjének középtávú kutatási tervét 1975–1979-re vonatkozóan.¹²³ Először is leszögezték, hogy a III/I. kutatási tevékenységét a — korábbiakban részletezett — 07/73. sz. parancs alapján fejt ki, amely azt egyben kutatási bázisnak minősítette. A csoportfőnökségnek a társadalomtudományok, pedagógia, pszichológia, természettudomány és matematika területén volt szükséges kutatásokat végeznie. A témákat egyéni bontásban dolgozták fel. A kutatási tervben meghatározták a Távlati Tudományos Kutatási Tervben szereplő főirányok szerinti számát, a tudományágat, a kutatás szintjét (például alkalmazott és fejlesztő jellegű), a kutatás célját, módszerét, a korszerű módszerekre való áttérés kitűzött dátumát stb. A tematikai rész után meghatározták a működési részt (személyi feltételek, témafelelős), az anyagi és technikai feltételeket, továbbá a hazai és nemzetközi együttműködésre felkérhető partnereket. A 1975–1985-re vonatkozó TKT — korábban részletezett — 1. főirányán és a „felderítés” témacsoporton belül, az 1.3.2.1. téma a *Az állambiztonsági és bűnügyi hálózati munka alapvető elveinek és módszereinek tudományos elemzése és továbbfejlesztése jogpolitikai, pszichológiai, szociológiai eredmények alapján* volt. A III/I. csoportfőnökségnek a „hírszerzés pszichológiája” témájában kellett kutatásokat végeznie.¹²⁴ A kutatás fő célja a hírszerzés valamennyi területén alkalmazható, átfogó pszichológiai elvi és gyakorlati tanulmánysorozat készítése volt. A kutatás tervezett módszerei közé a kérdőívrendszerek, tesztek, beszélgetés alkalmazása, értékelése, összehasonlítása, következtetések levonása tartoztak. A korszerű módszerekre való áttérést 1979 decemberére tervezték. A személyi feltételeket a következőkben szabták meg: egy főállású pszichológus, 2 fő külső munkatárs, 2 tanár a Műszaki Tanfolyamról, kutatási együttműködés a Rendőrtiszti Főiskolával, MTESZ-szel,¹²⁵ külföldi nyelvintézetekkel. A témafelelős Rapcsák Mihály r. alezredes, pszichológus volt.¹²⁶ Dr. Benedek László volt a témafelelőse a 4. főirányhoz

¹²¹ HU-ÁBTL 1.11.4. 015/16/132/72, 19.

¹²² Uo. 20.

¹²³ HU-ÁBTL 1.11.4. 67-16-933/74.

¹²⁴ Másik két, a témánkat kevésbé érintő témán kívül, melyek: 4.3.4. témacsoportjához tartozó *Nyelvképzés korszerűsítésével kapcsolatos témák, szuggesztológiai módszer továbbfejlesztése, hipnopediai módszer feltételeinek megteremtése, audiovizuális nyelvképzés elvi és módszertani problémáinak új aspektusban való megoldása*; 4.3.2. témacsoportjához tartozó *A rezidenturákról hazatérő hírszerző tisztek beszámolósi rendszerének kérdőív segítségével való végrehajtása* Uo.

¹²⁵ MTESZ: Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége.

¹²⁶ Uo. 3. A hazai és nemzetközi együttműködéssel kapcsolatban többek között felkérhető szerv volt a az MTESZ Szuggesztológiai Bizottságával, a Rendőrtiszti Főiskola Idegen Nyelvi Tanszékével, Szófia Szuggesztológiai Intézetével, NDK Intenzív Nyelvintézetével, Szovjetunióbeli Frunze Akadémiával és THOREZ Nyelvintézetével, Lipcsei Karl Marx Egyetem szuggesztológiai nyelvképző részlegével, Tanulmányút rezidenturális területre, és nyolcadikként: kapcsolatfelvétel az operatív pszichológiai tapasztalatok átadása, átvétele céljából a szocialista országok hírszerző szerveivel, a nem részletezett két témával együtt.

tartozó — és a hírszerzés számára lebontott — 4.3.3 számú témacsoport (*A felvételi rendszer fejlesztésének lehetősége. Alkalmassági vizsgálatok továbbfejlesztése, a különféle belügyi területek sajátosságait figyelembe véve*) kutatásainak. Ez a középtávú kutatási tervben *A felvételi rendszer fejlesztésének lehetősége, alkalmassági vizsgálatok továbbfejlesztése, a hírszerzés speciális feladatainak figyelembevételével* témára volt szűkítve. A kutatás tervezett módszere: tesztek, felszínre került vizsgálati eredmények összehasonlítása, a hazai és nemzetközi pszichológiai kutatások, módszerek adaptálása. A kutatásba 1 fő főállású pszichológust, 1 külső munkatársat és 1 fő laboránszt kívántak bevonni. A hazai és nemzetközi tudományos együttműködés szintjén a szovjet és lengyel társszerv pszichológusaival, az RTF pszichológusaival és pályalélektani, személység-lélektani kutatásokkal foglalkozó hazai intézetekkel, valamint a néphadsereg pszichológusaival kívántak kooperálni.

A Pszichológiai Csoport számára felállított Pszichológiai Laboratórium fizikai helyszíne és munkatere Budapest XIII. kerületében volt.¹²⁷ A laboratóriumnak egy földszinti üzlethelyiség adott otthont, s „Munkaerőgazdálkodási Kutató Laboratórium” fedőnéven működött. A meghatározás szerint célja volt,

„hogy segítséget nyújtson a káderutánpótlás és a beiskolázás terén [...] biztosítani a cél eléréséhez szükséges feltételeket”.¹²⁸

Rendeltetésszerű felhasználásáért és üzemeltetéséért Benedek László volt a felelős. A laboratórium számára biztosítani kellett a maximális konspirációt, és tételes házirendje volt. A szerda négy órás takarítás időpontjában például nem szabadott találkozót szervezni, de arra is kitért a szabályzat, hogy csak olyat volt szabad személyes beszélgetésre meghívni, akik már vállalták a BM-be való felvétel előtti titkos együttműködést.¹²⁹ Érdekes adalék, hogy 1974. december 16-án egy, a Műszaki Tanfolyam első két éves képzéséről értékelő jelentés alapján:

„a pszichológia oktatásának tényleges értelme egyre inkább jelentkezik (az értékelésnél jó lett volna, ha a szaktanárok véleménye is szerepelne, nemcsak a pszichológusé.) Tovább kell törekedni arra, hogy az elvont pszichológiai témák aránya az operatív munkában felhasználható szakkérdések irányába emelkedően javuljon”.¹³⁰

Az 1976. november 24-én kiadott, a *Kutatási jelentés a pszichológiai módszerek alkalmazásának tapasztalatairól a felvételi munkában 1969–1975* című jelentés¹³¹ alapján a Pszichológiai Laboratóriumnak rendszeres és sok vonatkozásban eredeti, azaz alapkutatást kellett végeznie, aminek okát abban jelölték meg, hogy e téren nem rendelkeztek korábbi tapasztalatokkal, és nemzetközi irodalmi adatok sem álltak rendelkezésükre. Ezért az alapok lerakásánál a pszichológusok szakismereteire, az egészségügyi szolgálat és a hírszerző tisztek gyakorlati tapasztalataira kellett támaszkodniuk. Leszögezték, hogy

¹²⁷ HU-ÁBTL 1.11.4. 87. d. A Pszichológiai Laboratórium felhasználásának rendjéről tervezet. 1972. február 5.

¹²⁸ Uo.

¹²⁹ Uo.

¹³⁰ HU-ÁBTL 1.11.4. 67-16-1067/74.

¹³¹ HU-ÁBTL 4.1. A-3006/16. 4-6.

„a kezdeti nehézségek ellenére, ha nem is teljességgel, de sikerült a pszichológia bevezetése, a felvételi munka fázisában, alapvetően kísérleti jelleggel.”¹³²

A jelentés szerint a pszichológiai értékelő jelentések, ajánlások, javaslatok formájában csatoltak a felvételi munkában keletkezett operatív, személyzeti és egészségügyi vizsgálati anyagokhoz.

„Az előrehaladást meggyorsította, nagymértékben segítette a vezetői és beosztott állomány nagyfokú érdeklődése a pszichológiai vizsgálatokban való hivatalos és önkéntes részvétele. Így vált lehetővé, hogy „napi” pszichológiai alkalmassági és képességvizsgálatokon túl, a laboratórium megkezdhesse és megvalósíthassa a tudományos igényű kutatást, amit később a BM Közeptávú Kutatási Tervben is jóváhagytak.”¹³³

Az alapkutatásokat illetően érdemes idéznünk Újhelyi Gabriellától:

„a kutatási szintek, vagy típusok felől vizsgálva azt állapíthatjuk meg, hogy a belügyi kutatások túlnyomó többsége alkalmazott jellegű [...] Ez a tudományos tevékenység célkitűzéseiből következik, hiszen ezeknek a kutatásoknak, mivel közvetlenül a belügyi munkát szolgálják, a gyakorlathoz igen közel kell állniuk. Emellett igen sok az adaptáló jellegű kutatás is, amikor más területeken elért eredményeket alkalmaznak a belügyi munkában történő felhasználásra. Ezek általában nem maguktól és szembeötlően kínálóznak, [...] így adaptálásuk nem lehet csak egyszerű átvétel, valódi kutatómunkát igényel, amely egyes esetekben nehezen választható el az alkalmazott kutatástól. Előfordul azonban belügyi területen alapkutatás is: egyrészt az alkalmazott kutatómunka során bukkanhatnak a kutatók az alaptudományok részéről még fel nem tárt problémára, részterületre, amelynek megoldása nélkül nem tudnak továbbhaladni.”¹³⁴

A Belügyminisztériumban folytatott pszichológiai kutatások helyzetéről értekezik 1988-ban dr. Kis Géza r. őrnagy, aki ekkor már 22 éve belügyi szolgálatban volt, s ebből 17 éve pszichológus pozícióban. Kandidátusi értekezéséről már tettem említést, de akkor még készülő fázisban volt. Témánk szempontjából kardinális, hogy a lehető leginvolváltabb szakember számol be a lélektani kutatásokról és azok folyamatairól.¹³⁵ Elmondása alapján a BM-ben alig két évtizede folytak működtek pszichológiai laboratóriumok. Szerinte ez az idő kevés ahhoz, hogy kellő szakmai igényességgel tudják felmérni hatásukat. Áttekintés szempontjából viszont elég, hogy lássuk, milyen gondok foglalkoztatták az ott dolgozó pszichológusokat, és milyen kutatási irányok bontakoztak ki a vezetői elvárások alapján. Kirajzolódott, hogy a fő feladatuk a kutatóhelyeknél dolgozó pszichológusoknak munkalélektani jellegű volt. Lényegében a felvételekhez kapcsolódó alkalmassági vizsgálatokat, pontosabban „alkalmatlansági szűrő vizsgálá-

¹³² Uo. 6.

¹³³ Uo. 7.

¹³⁴ ÚJHELYI 1989: 134–135.

¹³⁵ KIS 1988: 67–70. A *Belügyi Szemlé*ben egy s-sel írják a nevét, míg korábban a belügyi iratokban „Kiss”-ként említik. Ettől függetlenül maradtam a folyóiratban szerepeltetett névnél.

tokat” végeztek, és ezek tudományos megalapozása érdekében pályaprofil kialakításán munkálkodtak. A BM pszichológusai az elvárásoknak — és egyéni céljaiknak — megfelelően választhattak kutatási témákat, amelyek meghatározásánál alapvető követelmény volt, hogy érdeklődését összeegyeztesse a belügyi munka gyakorlati igényeivel. Ez az igény — ha nem is könnyen, de — a tapasztalatok alapján megvalósult. Komoly gondnak érezte, hogy a gyakorlatban több olyan téma kidolgozására nem tudtak a pszichológusok vállalkozni, amelyeket a mindennapi munka vet fel, például „szűz” területnek mondja a pszichológiai kutatásban a vizsgálati munka pszichológiai kérdéseinek feltárását, a közrendvédelmi, közbiztonsági munka javításának a pszichológiai vonatkozásait és a vezetéspszichológia BM-re adaptált vizsgálatait. Kiss a következőképpen foglalta össze a belügyi pszichológiai kutatások nehézségeit:

„Miközben elismerjük a terület jogos igényét a témák kutatására, látnunk kell, hogy e hiányban nem csupán a pszichológusok személyes irányultsága játszik szerepet. Ezek a témák — és sok hozzájuk hasonló — ugyanis interdiszciplináris jellegűknél fogva csak akkor számíthatnak a gyakorlat számára is hasznosítható elmélyült feldolgozásra, ha olyan ember végzi a kutatást, aki a rendőri munka adott területén is, meg a pszichológiának is jó szintű szakembere.”¹³⁶

Összegzés

Az 1960-as évek második felétől az MSZMP pártvezetése szorgalmazta az országban folyó tudományos kutatások központi rendszerének és szervezett hátterének kiépítését. A Központi Bizottság 1969. júniusi és novemberi ülésein egyrészt a párt tudománypolitikai célkitűzései, másrészt a Belügyminisztériummal kapcsolatos fejlesztési céljai voltak meghatározók, melyek belügyi keretek között zajlott operatív pszichológiai módszerek fejlesztésének, kutatásának és oktatásának kereteit vizsgálták. Az egész országra kiterjesztett tudományirányítási rendszerbe illeszkedett bele az állambiztonsági szolgálatokat magába foglaló Belügyminisztériumban történt tudományszervezési rendszer kialakítása, annak speciális és szigorúan titkos vonásaival együtt. Felállították a BM Tudományszervezési Osztályt, a BM Tudományos Tanácsát, meghatározták a belügyi tudományos kutatások irányelveit, elkészítették a BM Távlati Tudományos Kutatási Tervét, valamint szabályozták az aspirantúrát és a pályázati rendszert. A vezetési színvonal emelése és a tudományos eredmények állambiztonsági munkában alkalmazható eredményeinek fejlesztése érdekében felállított tudományszervezési rendszer egészen 1989-ig hatékonyan működött. 1969-től láthatóan megnövekedett jelentőséget tulajdonítottak a pszichológiatudomány belügyi keretek között alkalmazható módszereinek, melyet a hidegháborús vetélkedés tendenciái is alátámasztottak. Feltétlenül érintenem kellett az 1971-ben felállított Rendőrtiszti Főiskolát, hiszen elsődlegesen itt zajlott az állambiztonsági tisztek kiképzése, emellett az Állambiztonsági Tanszéken is foglalkoztak pszichológiai kutatásokkal, melyről tanúskodnak a vonatkozó források is. Az RTF szoros együttműködésben dolgozott a BM III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnökségével, aminek a hírszerzéssel foglalkozó csoport-

| ¹³⁶ Uo.

főnökségét (III/I.) az 1973-ban kiadott 07. számú belügyminiszteri parancs a főiskolával együtt kutatóbázisnak minősített. A III/I-10. (Személyi és Kiképzési) Osztályán belül 1969-ben állították fel a Pszichológiai Csoportot, amely a Pszichológiai Laboratóriumot működtette. A szakcsoport a hírszerzőapparátus kiválasztásával, nevelésével és az alkalmazható módszerek fejlesztésével, kutatásával foglalkozott. Az III/I-10. Osztály egyben szakirányítást gyakorolt a „Műszaki Tanfolyam” nevű konspirált hírszerző iskola felett. A laboratórium felállításának körülményei és kezdeti tevékenységének megvizsgálása során arra a következtetésre juthatunk, hogy sikerrel alapozták meg a következő évtizedek lélektani kutatásait a Belügyminisztériumban. A szerv a BM Távlati Tudományos Kutatási Tervében (1975–1984) meghatározott főirányoknak megfelelően választotta ki kutatási témáit, melyeket közép- és rövidtávú tervek által valósítottak meg. A tanulmányban a véges keretek miatt a laboratórium felállításának körülményeiről értekezek, de reményeim szerint ebből már jól látható az az irányvonal, amelyet a későbbiekben is képviselt ez a speciális szegmense a Belügyminisztériumnak. A dolgozat egyik célja annak a folyamatnak az ábrázolása volt, ahogy a felmerülő hidegháborús igényeket (esetünkben a pszichológia szerepe szempontjából) javaslatok és előterjesztések formájában megfogalmazták, majd ezek a felső pártvezetés PB- és KB-ülésein való megtárgyalását követően milyen úton kerültek megvalósításra a Belügyminisztérium szervezetrendszerén belül.

Szakirodalom

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

HU-ÁBTL 1.11.4. 67-18/a/68. A hírszerző munka helyzetéről jelentés, javaslatok a hírszerzés néhány elvi kérdésére, valamint 5 éves fejlesztése tervére. 1968. április.

HU-ÁBTL 1.11.4. 67-146/68. Javaslat a III/I-10. Osztály létrehozására. 1968. január 24.

HU-ÁBTL 1.11.4. 67-146/68. A III/I. Csoportfőnökség 10. (Személyügyi és Kiképzési) Osztálya együttműködése a Belügyminisztérium Személyzeti Osztályaival. Okmánytervezet. 1968. július 17.

HU-ÁBTL 1.11.4. 67-1007/68. BM III/I. Csoportfőnökség ügyrendje. 1968. augusztus 5.

HU-ÁBTL 1.11.4. 67-1007/68. Észrevételek a Miniszterhelyettesnek. 1968. április 8.

HU-ÁBTL 1.11.4. 67-1007/1968. BM III/I. Csoportfőnökség ügyrendje. 1968. augusztus 5.

HU-ÁBTL 1.11.4. 67-16-327/1969. A III/I-10. Személyügyi és Kiképzési Osztály 1969. évi munkaterve. 1968. december 20.

HU-ÁBTL 1.11.4. 67-16-1364/69. Előkészületek a lélektan alkalmazására a hírszerzésnél. Feljegyzés. 1969. november 20.

HU-ÁBTL 1.11.4. 67-16-1257/71. A Pszichológiai Csoport távlati munkaprogramja. 1971. november 16.

HU-ÁBTL 1.11.4. 67-16-933/74. A III/I. Csoportfőnökség középtávú kutatási terve (1975-1979). 1974. szeptember 30.

HU-ÁBTL 1.11.4. 87. sz. n. A Kiképzési Alosztály 1969-1971 között megjelent kiadványairól, és az 1972. évi tervekről jelentés. 1971. november 30.

- HU-ÁBTL 1.11.4. 015-7/8/1972. A Rendőrtiszti Főiskola Állambiztonsági Tanszék tananyagkészítési programjának megküldése. 1972. április 27.
- HU-ÁBTL 1.11.4. 87. d. A Pszichológiai Laboratórium felhasználásának rendjéről tervezet. 1972. február 5.
- HU-ÁBTL 1.11.4. 015/16/132/72. A Rendőrtiszti Főiskola Állambiztonsági Tanszék által készített, az *Ellenség tanulmányozása* című tantárgyról jelentés. 1972. december 8.
- HU-ÁBTL 1.11.4. 13. d. I. s. 141. Meghívó, valamint írásbeli előterjesztés. Jelentés a hírszerző alosztályok szervezetéről, pályázat kiírása szakdolgozat elkészítésére, javaslat a hírszerző igények távlati terveire. 1969. április 9.
- HU-ÁBTL 1.11.4. 67-16-1067/74. A Műszaki Tanfolyam első kétéves képzéséről jelentés. 1974. december 16.
- HU-ÁBTL 2.8.2.1. - I. t. - 329. BM III/I. Csoportfőnökség titkos és szigorúan titkos állományú beosztottainak személyi gyűjtője: Dr. Benedek László.
- HU-ÁBTL 2.8.2.1. - I. t. - 291. BM III/I. Csfség. titkos és szigorúan titkos állományú beosztottainak személyi gyűjtője: Rapcsák Mihály.
- HU-ÁBTL 4.1. A-3006/16. A BM. III/I. Csoportfőnökség Személyügyi és Kiképzési Osztálya tanulmányai: *Kutatási jelentés a pszichológiai módszerek alkalmazásának tapasztalatairól a felvételi munkában 1969–1975*. Kutatási jelentés, Budapest, 1976. november 24.
- HU-ÁBTL 4.1. A-3119/1. *Pszichológiai módszerek alkalmazása speciális beosztásban dolgozó állami alkalmazottak körében*. Kandidátusi értekezés tézisei. Írta: Dr. Benedek László r. alezredes, 1977.
- HU-ÁBTL 4.1. A-3017/24. Kovács Károly: *Pszichológia és szociológiai tényezők a katonai elhárítás információszerző munkájában*, 1976.
- HU-ÁBTL 4.1. A-3121/1. Medgyes Ferencné-Psenkó Viktória — Dr. Popper Péter: *Operatív Pszichológia I. kötet. A hírszerző önmegismerésének és önfejlesztésének gyakorlati kézikönyve*. A BM III/I. Csoportfőnökség Személyügyi és Kiképzési Osztálya, 1982.
- ÁBTL 4.1. A-3121/3. Láng György — Opál Sándor: *Operatív pszichológia III. kötet. A hírszerzés hálózata vezetésének és nevelésének szociálpszichológiai kérdései*. Kiadta: A BM III/I. csoportfőnökség Személyügyi és Kiképzési Osztálya. 1982
- HU-ÁBTL 4.1. A-3036. Gergely Attila r. alezredes: *Állambiztonsági értelmező kézikönyvtár*, 1980.
- HU-ÁBTL 4.1. A-3028. *A belügyi tudományos tanulmányok és cikkek válogatott bibliográfiája (1974–1983)*. BM Könyvkiadó, 1984.
- HU-ÁBTL 4.1. A-3008/60. A BM. III/IV. Csoportfőnökség 40. számú belső tájékoztatója az operatív állomány számára. Kiadta a BM III/IV-5. Osztály. 1984.
- HU-ÁBTL 4.2. 10-21/8/1971. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 08. számú parancsa. 1971. június 18.
- HU-ÁBTL 4.2. 67-121/1972. A BM III/I. Csoportfőnökség ügyrendje.
- HU-ÁBTL 4.2. 10-21/24/1972. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 24. számú parancsa. A Tudományszervezési Osztály létrehozása. 1972. november 22.
- HU-ÁBTL 4.2. 10-425/1973. A Belügyminisztérium Tudományszervezési Osztályának Ügyrendje. 1973. április 21.

HU-ÁBTL 4.2. 10-21/7/1973. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 07. számú parancsa. *Belügyminisztériumban folyó tudományos munka elvei, irányításának rendje.* 1973. április 26.

HU-ÁBTL 4.2. 10-21/5/1973. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 05. számú parancsa. *A Belügyminisztérium Tudományos Tanácsának létrehozása.* 1973. február 22.

HU-ÁBTL 4.2. 10-395/1974. A Belügyminisztérium 1974-1984 közötti időszakra szóló távlati tudományos terve. 1974. március 1.

HU-ÁBTL 4.2. 10-21/3/1973. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 3. számú parancsa. *A Belügyi Szemle, a Magyar Rendőr és a Kék Fény szerkesztőbizottságai tagjainak kinevezése.* 1973. február 7.

HU-ÁBTL 4.2. 10-21/34/1989. A Belügyminiszter 34/1989. sz. BM utasítása a Belügyminisztérium Tudományos Tanácsa megszűntetéséről. 1989. november 23.

HU-ÁBTL 4.2. 10-21/28/1976. A Magyar Népköztársaság Belügyminiszterének 28/1976. számú utasítása. *A Belügyminisztérium tudományos kádereképzési és továbbképzési rendszeréről.* 1976. október 12.

HU-ÁBTL 4.2. 10-27/10/1977. A Magyar Népköztársaság miniszterhelyettesének 10/1977. számú intézkedése. *A Belügyminisztériumban folyó tudományos munka tudományos és szakirodalmi információval való ellátásáról.* 1977. június 16.

HU-ÁBTL 4.2. 10-22/23/1977. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 23/1977. számú parancsa. *A Belügyminisztériumban folyó tudományos kutatásokhoz szükséges pénzügyi-anyagi eszközök biztosításáról, valamint a tudományos munka ösztönzéséről.* 1977. szeptember 12.

HU-ÁBTL 4.2. 10-27/18/1977. A Magyar Népköztársaság Belügyminisztere Állambiztonsági és Személyügyi helyettesének 18/1977. számú együttes intézkedése a BM III. Főcsoportfőnökség és a budapesti, megyei rendőr-főkapitányságok állambiztonsági szervei, valamint a Rendőrtiszti Főiskola együttműködéséről. 1977. november 1.

HU-ÁBTL 4.2. 10-22/27/1978. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 27/1978. számú parancsa. *A tudományos kutatási pályázati rendszerének kialakításáról és továbbfejlesztéséről.* 1978. november 10.

HU-ÁBTL 4.2. 10-21/2/1979. A Magyar Népköztársaság belügyminiszterének 2/1979. számú utasítása. *A BM Tudományos tanácsának újjászervezéséről.* 1979. január 4.

HU-ÁBTL 4.2. 10-1659/1972. *A Rendőrtiszti Főiskola Ideiglenes Szervezeti és Működési Szabályzata.* 1972. augusztus 19.

HU-ÁBTL 4.2. 10-22/27/1979. A Belügyminisztérium IV. (Személyügyi) Főcsoportfőnökség Ügyrendje. 1979. november 12.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

HU-MNL-OL-M-KS 288. f. 5. cs. 419. ő. e. A Politikai Bizottság 1967. március 7-i ülése.

HU-MNL-OL-M-KS 288. f. 4. cs. 89. ő. e. Jegyzőkönyv a Központi Bizottság 1967. november 23–24-én tartott kibővített üléséről.

HU-MNL-OL-M-KS 288. f. 4. cs. 100-101. ő. e. Jegyzőkönyv a Központi Bizottság 1969. június 26–27-én tartott kibővített üléséről.

HU-MNL-OL-M-KS 288. f. 4. cs. 102-103. ő. e. Jegyzőkönyv a Központi Bizottság 1969. november 26–28-án megtartott üléséről.

HU-MNL-OL-M-KS 288. f. 4. cs. 102-103. ő. e. A Központi Bizottság 1969. november 28-i határozata a Belügyminisztérium munkájáról.

HU-MNL-OL-M-KS 288. f. 4. cs. 102-103. ő. e. Jelentés az MSZMP Központi Bizottsága részére az MNK Belügyminisztériuma munkájáról.

HU-MNL-OL-XIX-B-1-Z 10-64/4/1964. 22. d. Jelentés a BM iskolák helyzetéről és javaslatok. 1964. április 6.

HU-MNL-OL-XIX-B-1-z 10/68/5/1968. A Belügyminisztérium iskoláztatási rendszerének elvei. Tervezet. 1968. június 21.

HU-MNL-OL-XIX-B-1-az 10-21/7/1969. A MNK belügyminiszterének 007. számú parancsa. Hírszerzőiskola felállítása „BM Műszaki Tanfolyam” fedőnéven. 1969. június 14.

HU-MNL-OL-XIX-B-1-z 10-70/3/1970. Javaslat a Belügyi Főiskola és a BM Tudományos Tanács létrehozására. 1970. április 30.

HU-MNL-OL-XIX-B-1-z 10-72/6/1972. Előterjesztés a Belügyminisztériumban folyó tudományos munka helyzetéről és továbbfejlesztéséről. 1972. szeptember 18.

SZAKIRODALOM

BANK Barbara

2014 *Egyharmad és III/I. Hírszerzés és gazdasági manipuláció az 1980-as évek végén.* Budapest: Hamvas Béla Kultúrakutató Intézet.

BARÁTH Magdolna

2010 „Testvéri segítségnyújtás”. Szovjet tanácsadók és szakértők Magyarországon. *Történelmi Szemle* 52, 357–387.

BORVENDÉG Zsuzsanna

2017 *Az „impexek” kora.* Budapest: Nemzeti Emlékezet Bizottsága.

2018 *A cég megnyertjei — a megnyertek cégei.* Budapest: Nemzeti Emlékezet Bizottsága.

GÁL Éva

2013 *Lejáratás és bomlasztás. Tudósok, tanárok a titkosrendőrség látókörében.* Budapest: Corvina Kiadó.

HANKISS Ágnes

2022 *Állambiztonsági játszmák. A befolyásolás és a nyomásgyakorlás módszerei.* Budapest: Hankiss Ágnes Intézet.

JOBST Ágnes

2004 A Történeti Levéltár könyvtára. In GYARMATI György (szerk.): *Trezor 3. Az átmenet évkönyve 2003.* Budapest: Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 301–308.

KATONA Géza

1985 A belügyi tudományos kutatások negyven éve. *Belügyi Szemle* 23/4, 41–49.

KIS Géza

1988 A pszichológiai kutatások helyzete a Belügyminisztériumban. *Belügyi Szemle* 26/12, 67–70.

KÓNYA Albert — ERDEI Ferenc

1960 Az országos távlati tudományos kutatási terv kidolgozása és a kutatások koordinálása. *Magyar Tudomány* 67/2, 49–61.

KRAHULCSÁN Zsolt

2020 *Pártállambiztonság. Arcképek Kádár Titkosszolgálatából*. Budapest: Nemzeti Emlékezet Bizottság Hivatala.

2010 A be- és kiutazások állambiztonsági és pártellenőrzése (1965–1970). *Betekintő* 2010/2.

ORGOVÁNYI István

2011 A Belügyminisztérium III. Főcsoportfőnökségének szigorúan titkos állománya. *Betekintő*. 2011/1.

PÁL Zoltán

2021 Társadalomtudomány a diktatúrában. Az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete (1966–1989). In Ö. Kovács József — RÁCZ György (szerk.): *Doktori disszertációk a levéltárból* 2. Budapest: Magyar Nemzeti Levéltár — Mika Sándor Egyesület.

RÉVÉSZ Sándor

1997 *Aczél és korunk*. Budapest: Sík Kiadó.

RÉVÉSZ Béla

2004 Az állambiztonsági szervek politológiai kutatásainak kérdéséhez. *Acta Universitatis Szegediensis: Sectio juridica et politica*. 66/17, 1–136.

2005 Állambiztonság és pszichológia. *Beszélő* 10/5, 48–62.

2007 Titok mint politika. A titkosszolgálatok politológiai kutatásának lehetőségei. Doktori értekezés. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Politológiai Tanszék, 2007. <https://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/598/1/TitokMintPolitikaPhD.pdf>

2017 Pszichológiai elemek a titkosszolgálati munkában. *Acta Universitatis Szegediensis: sectio juridica et politica* 80, 199–220.

SZAKÁCS Gábor

1990 Tudományos pályázatok a Belügyminisztériumban. *Belügyi Szemle* 28/10, 33–36.

SZAKOLCZAI Attila

1997 Az amnesztia. *Beszélő* 3/5. <http://beszelo.c3.hu/cikkek/az-amnesztia> (Utolsó hozzáférés: 2025. 05. 10.)

SZALMA László

- 1979 Az MSZMP Tudománypolitikai irányelveinek realizálódása az MNK Belügyminisztériumában. In *A belügyi tudományos kutatások időszerű kérdései*. Budapest: BM Könyvkiadó.
- 1982 A belügyi tudománypolitika és tudományszervezés helyzete. In *A belügyi társadalomtudományi kutatások időszerű kérdései*. Budapest: BM Könyvkiadó.

TÓTH Eszter

- 2011 A politikai hírszerzés szervezettörténeti vázlata, 1945–1990. *Betekintő* 2011/2.
https://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2011_2_toth_e.pdf
(Utolsó elérés: 2024. 09. 15.)

ÚJHELYI Gabriella

- 1988 Tudománypolitika és tudományszervezés a Belügyminisztériumban 1973–1988. Kandidátusi értekezés, 1989. (HU-ÁBTL 4.1. A-4630)

VÁRI Árpád

- 2019 A Belügyminisztérium fontosabb szervezeti változásai 1956 és 1971 között. In HORVÁTH Zsolt — KISS Réka — SIMON István (szerk.): *Az állampárt biztonsága. Tanulmányok a belügy és a kommunista párt kapcsolatrendszeréről a Kádár-korszakban*. Budapest: Nemzeti Emlékezet Bizottság Hivatala, 11–54.

FOLYÓIRATOK

Társadalmi Szemle 22/7–8, 47–70.

INTERNETES ADATBÁZISOK

NEB Tudástár (<https://neb.hu/hu/tudastar>)

ÁBTL Archantológia (<https://www.abtl.hu/ords/archontologia/f?p=108:1>)

Abstract

From the second half of the 1960s, the leadership of the MSZMP (Hungarian Socialist Workers' Party) initiated the establishment of a centralized system for scientific research and its organizational background in the Ministry of Interior. At the June and November 1969 meetings of the Central Committee, key discussions focused on the party's science policy goals and development objectives. These meetings laid the groundwork for the study of the development, research, and education of operational psychological methods within the Ministry. From the second half of the 1960s onwards, the importance of psychology for state security work increased significantly, especially in light of Cold War dynamics. The Ministry established the Science Organization Department, the Scientific Council and they also created the Long-term Scientific Research Plan, which included operational psychology researches. The study follows the process of organising the background for these researches from the leading party's discussions to realisation.